

PÁRTOK ÉS VÁLASZTÓK

A *Politikatudományi Szemle* Gázsó Ferenc és Gázsó Tibor tanulmányának közlésével folyóiratunk olyan vita-, illetve tanulmány-sorozatot kíván indítani, amelyben elméleti, módszertani, összehasonlító és más elemző aspektusokból járja körül a választói magatartás és a pártpreferenciák témakörét. A témának az 1994-es magyarországi országgyűlési választásokon túlmutató jelentősége van a magyar politikatudomány továbbfejlesztése szempontjából, ezért a történeti, jogi, szociológiai és statisztikai megközelítések sokféleségét szeretnénk felvonultatni, amelyek közvetve mindenképpen – esetenként akár közvetlenül is – polemizálnak egymással, elősegítve ezzel a pártpreferenciák és a választói magatartás kutatásának minél adekvátabb megismerését.

GAZSÓ FERENC–GAZSÓ TIBOR

Választói magatartás és pártpreferenciák Magyarországon

A választói magatartás várható alakulásának kifürkészése, az esélyek mérlegelése egyre intenzívebben foglalkoztatja az új parlamenti választásokhoz közeledő pártokat és a politizáló közvéleményt. Prognózisban nincs hiány, hiszen a napi sajtó, a politikai publicisztika, a szakértői és laikus jóslatok imponálóan gazdag választékot kínálnak. Az empirikus forrás rendszerint a személyes tapasztalás, a képzelőerő, a kombinációs képesség, jó esetben az ismétlődő közvélemény-szondázások adatsorainak mérlegelése.

Valójában a hazai társadalomkutatás rendkívül szegényes ismeretekkel rendelkezik a választói magatartást alakító hatásrendszerekről, az aktuális orientációk mögöttes háttéréről, a pártokhoz fűződő állampolgári viszony jellegzetességeiről, a pártkötődések mélységéről és motívumairól, az orientációk módosulásának mértékéről, okairól stb. Ennélfogva a valamennyire is megalapozott prognóziskészítésnek még nem halmozódtak fel a nélkülözhetetlen információs feltételei. Nem bővelkedünk olyan kutatásokban, amelyek a véleményvizsgálat sztereotíp kérdésfeltevéseit meghaladva kísérlik meg a választói magatartás jelenségkörének megismerését. A jelen tanulmány elsősorban az MTA Politikai Tudományok Intézete és Szociológiai Intézete keretében 1989 óta évenként – legutóbb 1992 decemberében – végzett országos reprezentatív felvétel másodelemzésére támaszkodik. Az évenként 1200 megkérdezettre vonatkozó minta nemre, életkorra, lakóhelyre és iskolai végzettségre nézve reprezentálja az ország felnőtt népességét.* A továbbiakban – amennyiben az ettől való

* A szerzők ezúton mondanak köszönetet Bruszt László és Simon János kutatásvezetőknek, akik az empirikus felvétel másodelemzését lehetővé tették.

eltérésre külön nem hívjuk fel a figyelmet – e vizsgálat eredményei alapján végezzük elemzésünket. A rendelkezésre álló reprezentatív empirikus vizsgálat eredményei alapján elsősorban a választói magatartás és a megfigyelhető pártpreferenciák néhány szociológiai mozzanataról kívánunk képet alkotni. Itt kell megemlítenünk, hogy elemzésünk célja elsősorban és leginkább az, hogy megpróbáljuk legalább részben meghatározni azokat a feladatokat, amelyeket a jövőben folytatandó hasonló tárgyú kutatásoknak – a pontosabb és részletesebb információk megszerzése érdekében – el kell végezniük. E kutatások tervezésekor természetesen folyamatosan alkalmazkodni kell az állandóan változó társadalmi és politikai háttér módosulásaihoz, tehát nyilvánvalóan nem lehetséges valamiféle „biztos recept” alapján egy standard kutatási modell felépítése. Rendkívül lényeges azonban, hogy e kutatások képesek legyenek széleskörűen megragadni a változás folyamatait, ne csupán az elmúlt években megszokottá vált, amúgy is igen szegényes és megbízhatatlan információt szolgáltatató „standard változók” (politikusok népszerűsége, pártok választási rangsora stb.) alakulását kísérik figyelemmel.

A VÁLASZTÓI MAGATARTÁS SZOCIOLÓGIAI HÁTTERÉRŐL

A választói magatartás egyik markáns jellegzetessége hazánkban a választói passzivitás. Szociológiai tény, hogy a választópolgárok jelentős része konzekvensen távol marad a választásoktól. Az 1990 tavaszán lezajlott választások első fordulójában a választópolgárok csaknem egyharmada, a döntő, második fordulóban pedig több mint fele maradt távol az urnáktól. Azóta növekvő passzivitást tapasztalhatunk: közismert, hogy az 1990 szeptemberében megtartott helyhatósági választásokon a részvétel mindössze 30 százalékos volt, az időközi parlamenti és helyhatósági választásokat pedig az alacsony részvétel miatt rendre ismételni kellett. Közismertek a közvélemény-kutatások azon adatai is, amelyek a választási szituációhoz nem kötődő állampolgári vélekedéseket tükrözik, és általában 50 százalék feletti biztos részvételt valószínűsítene. Ezzel egybevágnak az általunk elemzett empirikus felvétel adatai is.

1. táblázat

Választói szándék nemek szerint (százalékos megoszlás)

Választói szándékok	Férfiak	Nők	Összesen
Határozott részvétel	58,6	54,2	56,1
Bizonytalan részvétel	15,3	15,5	15,4
Túlnyomóan elzárkózó	5,7	8,3	7,2
Egyértelműen elzárkózó	19,6	21,0	20,4
Ismeretlen	0,8	1,0	0,9
Összesen	43,1	56,9	100,0

A közölt adatok arra engednek következtetni, hogy az állampolgárok többsége – nagyjából az első szabad választásokhoz hasonló aránya – jelenleg is élni kíván állampolgári jogával. Hogy ezek a kijelentések mennyire prognosztikai értékűek, azt nehéz egyértelműen minősíteni, hiszen – az egybehangzó nemzetközi és hazai tapasztalatok szerint – a feltételezett szituációra vonatkozó választópolgári kijelentések és a valóságos választói magatartás feltűnően távol eshetnek egymástól. Ezúttal azonban nem a prognóziskészítés lehetőségeit kívánjuk firkészni, hanem a rendelkezésre álló empirikus adatok alapján a választói magatartás demográfiai-szociológiai összefüggéseit és néhány más olyan faktort kívánunk szemügyre venni, amelyek feltehetőleg erőteljesen befolyásolják az állampolgárok választói magatartását. Elsőként néhány demográfiai és társadalmi változó differenciáló hatását vesszük szemügyre.

Nemek és generációk

A nemek szerinti tagoltság – mint azt az 1. táblázat adatsora is szemlélteti – csupán enyhe differenciáló hatást sejtet. A férfiak valamivel nagyobb arányban nyilvánítanak részvételi hajlandóságot, mint a nők. Az ingadozó, bizonytalan magatartással jellemezhető arányában azonban a két nem között nincs számottevő különbség.

A választói magatartás generációs metszete viszont szembetűnő különbségeket mutat. A fiatal nemzedékhez tartozók (30 évesnél fiatalabbak) körében jó 10 százalékkal kevesebb a részvételi hajlandóságot nyilvánítók aránya, mint a szülői nemzedékhez, illetve a nagyszülők generációjához tartozók körében. Míg a fiataloknak csaknem egyharmada a választói passzivitást preferálja, a szülők körében ez az arány csak mintegy egynegyed. Az adatokból kitűnik az is, hogy a fiatal nemzedék bizonytalanabb, mint az idősebb korosztályokhoz tartozók. Az előbbieknél csaknem egynegyede nem alakított ki semmiféle tartósnak tűnő magatartást a választói magatartást illetően, és véleménynyilvánításukat is a szituativitás jellemzi. A képlékeny magatartással jellemezhető csoportja a szülői nemzedék körében mindössze 10, a nagyszülők csoportjában pedig 11 százalék. Az empirikus eredmények tehát arra engednek következtetni, hogy a generációs tagoltság sajátos módon differenciálja a választói magatartást. A szülők és a nagyszülők nemzedékének aktivitásigényét a részvételi arányban megnyilvánuló nagymérvű hasonlóság (stabilitás) jellemzi, ezzel szemben a fiatal nemzedék választói magatartását elsősorban a bizonytalanság és az elzárkózásra való hajlam uralja.

Települési környezet

Számottevően befolyásolja a választói magatartást a lakóhelyi környezet, a településtípus jellege is. A részvételi hajlandóság a fővárosban a legmagasabb (66,9%). Ettől lényegesen különbözik a vidéki váro-

sokban élő választók magatartása és egészen sajátos szerkezetet mutat a részvételi szándék a községekben élők körében. A vidéki városokban élő állampolgárok 57 százaléka, a falun élőknek mindössze 42 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a következő választáson élni kíván választói jogával. Másfelől az elzárkózás, a passzivitás határozott szándékával jellemezhető aránya a fővárosban 20,4 százalék, a vidéki városokban 26,1 százalék, a községekben viszont meghaladja az egyharmadot.

Iskolázottsági, műveltségi dimenzió

Az előzőekben bemutatott demográfiai-társadalmi faktoroknál jóval erőteljesebb hatótényezőnek tűnik az iskolázottsági-műveltségi dimenzió, továbbá a vele részben összefonódó társadalmi státusz. Az iskolázottsági-műveltségi szint differenciáló hatásait az alábbi adatok érzékeltetik.

2. táblázat

Iskolázottság és választói magatartás (százalékos megoszlás)

Választói típusok	8 általános alatt	Befejezett ált. isk.	Középiskola	Főiskola, egyetem
Határozott részvételi szándék	48,7	48,3	61,6	77,6
Bizonytalan	11,8	17,0	15,3	13,5
Elzárkózó	39,5	32,8	23,2	8,4

Az iskolázottsági szint mentén kirajzolódó különbségek szembeütőek. A kulturális tőkét birtokló értelmiségi csoportok körében mindössze 8 százalék nem kíván élni a hatalmi elit kiválasztásában való aktív részvétel lehetőségével, míg ez az arány a legkevésbé iskolázott csoporthoz tartozók körében csaknem 40 százalék. A kutatási eredményekből az a kép rajzolódik ki, hogy a műveltségi színvonal a választói magatartást rendkívül erőteljesen befolyásolja. Az összefüggés voltaképpen nem meglepő, hiszen a kulturális dimenzió sok más vonatkozásban is alapvető faktora a társadalmi differenciálódásnak. Az adatok részletesebb vizsgálatából kitűnik az is, hogy a felsőfokú végzettségűek magatartását a társadalmi státusz külön is erőteljesen befolyásolja. A vezetői státuszt betöltő diplomások választói aktivitásigénye jóval erőteljesebbnek tűnik, mint a beosztott szakértelmiségé. A vezetői pozíciókat birtoklók 76 százalékaival szemben a beosztott szakértelmiségieknek csupán mintegy kétharmada nyilvánít határozott részvételi szándékot. Ugyanakkor az iskolázatlan társadalmi csoportok (a választópolgárok mintegy kétötöde) határozottan elzárkózó, passzív magatartást nyilvánítanak.

Társadalmi státusz

A vizsgált adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt pozícióra vonatkozó önreflexió és a választói magatartás között igen szoros kapcsolat áll fenn. Az egyén saját társadalmi státuszára vonatkozó megítélése és a részvételi szándék lineárisan pozitív, vagyis minél magasabb az egyéni státusz-helyzet értékelése, annál nagyobb az aktív választói magatartás valószínűsége. Ugyancsak erős hatótényezőnek tűnik a státusz-helyzet süllyedésétől való félelem is. A megkérdezettek között a határozott részvételi szándék lényegesen alacsonyabb volt azok körében, akik úgy vélekedtek, hogy munkahelyük esetleges elvesztése után nehezen találnának munkát, szemben azzal a csoporttal, melynek tagjai saját elhelyezkedési esélyeiket pozitívan ítélték meg. Mivel a vizsgálat adatai szerint a társadalmi státusz szerinti önbesorolást legerősebben az iskolázottsági szint befolyásolta, nem meglepő, hogy a 3. táblázatban felsorolt változók közül a „Társadalmi státusz” és az „Iskolázottság” áll a legszorosabb korrelációs kapcsolatban a választói magatartással, még hozzá a két változó közel azonos mértékben. További kutatások számára kézenfekvőnek tűnő feladat tehát – többek között – a társadalmi státusz szerinti önbesorolást motiváló tényezők lehetőség szerint minél pontosabb bemérése.

3. táblázat

Néhány változó és a választói magatartás közötti korrelációs kapcsolatok

	r	eta	b	c
Település	.12	.12	.12	.11
Nem	.04	.04	.04	.04
Életkor	-.03	.07	.04	.04
Iskolázottság	-.21	.21	.17	.15
Társad. státusz *	-.18	.20	.17	.12
	N=1181	N=1181	N=1181	N=1181

* A „Társadalmi státusz” változót a kérdőív „Milyen társadalmi rétegbe sorolja önmagát?” kérdésre adott válaszok határozzák meg. A kérdésre adható válaszok: „munkás”, „alsóközép”, „felsőközép”, „felső”.

VÁLASZTÓI MAGATARTÁS ÉS POLITIKAI ÉRDEKLŐDÉS

Természetesen elhibázott lenne a választói attitűdök különbözőségét csupán a társadalmi státusz, az iskolai végzettség, a létviszonyok, tehát az ún. objektív ismérvek hatásrendszerére visszavezetni. Bár az összefüggés kétségtelen, a választói magatartást számos más olyan tényező is alakítja, amely nincs közvetlenül összefüggésben az előzőekben vizsgált demográfiai és társadalmi faktorokkal. A következők-

ben a választói magatartás néhány szubjektív mozzanatát vesszük szemügyre. Elsőként a politikai érdeklődés és a választói magatartás összefüggését vizsgáljuk.

4. táblázat

Politikai érdeklődés és választói magatartás (százalékos megoszlás)

Választói típusok	Érdektelen, közömbös	Kevésbé érdeklődő	Közepesen érdeklődő	Erősen érdeklődő
Egyértelműen aktív	31,4	52,8	68,5	84,4
Bizonytalan	14,2	20,8	15,2	8,1
Passzív, elzárkózó	54,4	26,4	16,3	7,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Az adatok a politikai érdeklődés és a választói aktivitás-passzivitás rendkívül szoros összefüggésére mutatnak. A politika iránt egyáltalán nem érdeklődő, közömbös állampolgároknak kevesebb mint egyharmada, míg az erős érdeklődéssel jellemezhetőknak több mint négyötöde kíván aktívan részt venni a hatalmi elit kiválasztásában. Más kérdés, hogy az aktív és érdeklődő állampolgárok csoportjába a választásra jogosultaknak alig egytizede (12,6%) tartozik, míg a minden szempontból passzív érdektelenek a választópolgároknak mintegy egynegyedét reprezentálják. A politikai érdeklődés és a választói aktivitás szoros összefüggése szociológiai tény. Természetesen nem arról van szó, hogy a politikai érdeklődés tökéletesen behatárolná a választói magatartást, illetve a választói magatartás meghatározó módon alakítaná a politikai érdeklődés szintjét. Egyértelmű részvételi hajlandósággal ugyanis nem csupán azok az állampolgárok jellemezhetők, akik többé-kevésbé fejlett politikai érdeklődést mutatnak, hanem azoknak egy része – csaknem egyharmada – is, akik tökéletesen érdektelenül, közömbösen viselkednek a politikai történések iránt. Nagy kérdés, hogy ez utóbbiak esetében a részvételi hajlandóságot voltaképpen mi motiválja. Miként talányos az is, hogy a tájékozatlan és érdeklődéshiánnyal jellemezhető állampolgár mire alapozza választói döntését. Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása további kutatások feladata lehet. Ezúttal nincs kielégítő magyarázat arra az összefüggésre sem, hogy a politika iránt erőteljesen érdeklődő állampolgárok meghatározott csoportja miért nem kívánja a politika iránti érdeklődést választói aktivitással egybekapcsolni. Feltételezhető, hogy az említett csoporthoz tartozók magatartását a politikai rendszerrel, illetve az új hatalmi elit teljesítményével való elégedetlenség motiválja. Hogy ez az összefüggés megalapozottan feltételezhető, azt a kutatások további eredményei is megerősítik. Kiderült például, hogy a kormányzat vagy a pártok teljesítményének állampolgári megítélése önmagában is igen erőteljesen befolyásolja a választói magatartást. Azok az állampolgárok, akik úgy találják, hogy a rendszerváltás eddigi menetében az új hatalmi elit gyenge teljesítmé-

nye miatt romlott az ország helyzete, kisebb mérvű aktivitásigénnyel jellemezhetőek, mint azok, akik a hatalmi elit teljesítményét pozitívan ítélik meg. Az utóbbi csoporthoz tartozók kétharmada, míg az előbb említetteknek alig a fele sorolható a stabil részvételi szándékot nyilvánítók köréhez.

Hasonló különbségek figyelhetők meg a saját társadalmi-egzisztenciális helyzet alakulásának szubjektív minősítése mentén. Azok a választópolgárok, akik a társadalmi változások veszteseinek tekintik magukat, elégedetlenségüknek passzív választói magatartással is nyomtatékot kívánnak adni. A rendszerváltozás individuális hatásainak és következményeinek pozitív vagy negatív minősítése tehát önmagában is erőteljesen befolyásolja a választói magatartást.

A VÁLASZTÓI MAGATARTÁS ÉS A DEMOKRÁCIA INTÉZMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE

Kitüntetett figyelmet kelthet a demokratikus intézményekhez fűződő állampolgári értékelő viszony hatása a választói magatartásra. E vonatkozásban az empirikus felvételek elemzéséből leszűrhető tapasztalat az, hogy a demokratikus intézmények iránti bizalom, illetve a velük szembeni bizalmatlanság szembetűnően modifikálja a választói magatartást. Az adatok egyértelműen mutatják, hogy a kormány, a parlament, az érdekképviseltek vagy a parlamenti pártok működésének negatív megítélése szignifikánsan befolyásolja a választópolgárok részvételi szándékát. Az említett intézményekkel szemben bizalmatlan választópolgároknek mindössze kétötöde kíván a választásokon részt venni, míg a demokratikus intézményekben túlnyomóan megbízó állampolgárok (a választópolgárok mintegy 17%-a) kétharmadnegyötöde kíván élni választói jogával. Az összefüggések részletesebb vizsgálatából kitűnik az is, hogy a szavazói aktivitás-passzivitás formálódását a pártok teljesítménye, pontosabban a teljesítmények állampolgári megítélése befolyásolja a legerőteljesebben.

Az előbbinél kisebb hatóerejű, ám semmiképpen nem elhanyagolható a demokratikus intézmények társadalmi jelentőségének (szükségességének) állampolgári minősítése, más szóval a demokratikus politikai berendezkedésre vonatkozó állampolgári értékítélet. A szóban forgó intézmények konkrét működésével, teljesítményével szemben nagymérvű állampolgári elégedetlenség tapasztalható, ám ez egyelőre nem kapcsolódik egybe a demokratikus intézményrendszer elvi elutasításával. Az elégedetlenséget tehát nem antidemokratikus attitűdök táplálják, hanem az intézmények teljesítményhiánya. Az állampolgárok túlnyomó többsége (80–85%-a) egyértelműen elfogadja és támogatja a többpártrendszerre épülő pluralista demokrácia intézményeit. Ebből azonban nem következik szükségképpen, hogy a pluralista demokráciával adekvát, aktív választói magatartás célszerűségét is felismerik. Valójában a demokrácia igénylése – úgy tűnik –

önmagában kevésbé alakítja a választói magatartást, különösebben nem serkenti az állampolgári aktivitást. Bizonyos összefüggés ez esetben is kimutatható: nevezetesen a demokratikus társadalmi berendezkedést elutasítók körében (a választópolgárok 13%-a) jóval nagyobb a választói passzivitást preferálók aránya (40%), mint a demokratikus berendezkedést igenlő állampolgárok csoportjában (24%).

Választói magatartás és tagsági viszony

Tulajdonképpen nem meglepő, mégis figyelemre méltó, hogy a volt állampárt tagjait jóval magasabb választói részvétel-igény jellemzi, mint a korábbi pártonkívülieket. Azok az állampolgárok, akik tagjai voltak az MSZMP-nek (a felnőtt népesség mintegy 14%-a), kiemelkedően magas részvételi igénnyel jellemezhetők. Körükben 71 százaléknál magasabb a határozott részvételi szándékkal jellemezhetők aránya. A politikai pártokhoz kötődő tagsági viszony egyébként ma is jellegzetesen alakítja a választói magatartást. A felnőtt népesség kb. 2,5 százalékat kitevő mostani párttagok mintegy 65 százaléka sorolható az aktív szavazói magatartást preferáló állampolgárok csoportjába.

Kitapintható a korporációkhoz kötődő tagsági viszony szavazói aktivitást serkentő hatása is. A kapcsolat azonban nem túlságosan erős, s főként abban nyilvánul meg, hogy a kiforrott részvételi szándékkal rendelkezők aránya a szakszervezeti tagok körében magasabb, mint az ilyen tagsági viszonnal nem rendelkezők csoportjában, illetve a népesség egészére jellemző arányoknál jóval kevesebb azok száma, akiknek határozott szándéka, hogy távol tartják magukat a választásoktól. Mindkét irányban néhány százalékos eltérés mutatkozik, tehát az empirikus adatokból végeredményben az a konzekvencia szűrhető le, hogy a korporációkon kívül maradó állampolgárokat is kevésbé érdekli a választási eredmények állampolgári befolyásolásának lehetősége, mint a tagsági viszonnal rendelkezőket.

Rejtett dimenziók

Az eddig elemzett dimenziók mentén kirajzolódó eltéréseket elhamarkodott lenne a háttérüket alkotó attitűdök és beállítódások ismerete nélkül interpretálni. A választói magatartás szubjektív háttérének felderítése további vizsgálatokat és elemzést igényel. Két feltevés azonban a rendelkezésre álló empirikus ismeretek alapján is megközelíthető. Egyfelől arra következtethetünk, hogy a választói magatartás, pontosabban a választók szándékainak tapasztalt differenciáltsága az állampolgári tudatosság, a politikai kultúra eltérő fejlettségével függ össze. Másrészt a részvételi szándékot – feltehetőleg – igen erőteljesen formálja a rendszerváltozás eddigi menetének rétegsajátos tapasztalata. Az aktivitásigény ugyanis szorosan összefügg azzal,

hogy az állampolgárok miként vélekednek az elmúlt években bekövetkezett társadalmi változásokról, a rendszerváltozás hatásairól és következményeiről. A nagy vesztesek – a közvélekedés szerint is – a fizikai dolgozó rétegek, elsősorban a szakképzetlen munkások, akiknek egzisztenciája kétségbeejtően megingott, többségük életnívója mélyen a létminimum alá süllyedt, ráadásul éppen a képzetlenség miatt elvesztették munkaerőpiaci esélyeiket is. Az élethelyzetből fakadó kilátástalanság, a belátható perspektíva hiánya mély csalódottságot kelt és a társadalmi intézményektől való elfordulásra ösztönöz. Ennek alapján megkockáztatható az a feltételezés, hogy a választói passzivitás legfőképp a társadalmi elégedetlenség, az állampolgári kritika demokratikus keretbe illesztett megnyilatkozása.

NÉHÁNY TAPASZTALAT ÉS KÖVETKEZTETÉS

Miként a fentebb vázoltakból kitűnik, a választói magatartást a társadalmi státusszal és a léthelyzettel összefüggő számos tényező alakítja. A társadalmi réteghelyzet, az iskolázottsági szint, a generációs tagoltság és a településföldrajzi sajátosságokhoz kötődő társadalmi különbségek egyaránt szignifikánsnak nevezhető módon differenciálják a választói magatartást. Semmiképpen nem érvényesül azonban valamiféle mechanikus leképeződése sem a társadalmi státuszhelyzetnek, sem az objektív létviszonyokat jellemző dimenziók együttes hatásának. Valójában e hatótényezők maguk is átszűrődnek az egyénekre jellemző politikai attitűdök, értékelések és orientációk rendszerén, s azok által módosítottan érvényesítik differenciáló hatásukat. Nincs tehát valamiféle közvetlen megfelelés a társadalmi léthelyzet, az azt kifejező státusz, a társadalmi rétegződés és tagoltság, illetve a választói magatartás között. Éppen ezért megkülönböztetett figyelmet érdemel a választói viselkedés motívumrendszere, kitüntetetten az egyénre jellemző politikai érdeklődés, beállítódás- és aktivitásigény tartalma és fejlettségi szintje. Úgy tűnik azonban, hogy a választói aktivitást és passzivitást nem csupán a politikai orientációk, az értékek és a szubjektív érdeklődés motiválják, hanem az adott politikai rendszer egyéni és társadalmi elfogadottságának, tehát a szociológiai értelemben vett legitimációnak az állapota is.

Az empirikus adatokból egyértelműen kirajzolódik a választói magatartás erőteljes összefüggése az adott hatalmi-uralmi szisztéma működéseknek állampolgári reflektálásával. Mérsékli az állampolgári aktivitás-igényt és részvételi szándékot az olyan szituáció, amikor az állampolgár, illetve a társadalmi közvélemény túlnyomó része – egyéni és társadalmi tapasztalatok alapján – egyértelműen vagy túlnyomóan negatívan ítéli meg a működő politikai rezsim teljesítményét. Ha az állampolgár vagy az állampolgárok nagy csoportjai elégedetlenek a hatalmi intézmények és döntési szférák működésével, akkor ezt az elégedetlenségüket a választói passzivitás szándékának

kinyilvánításával is kifejezik. Ilyenformán a passzív vagy aktív választói magatartás és az erre vonatkozó közvélekedés egyrészt a társadalmi közérzet egyik mérhető megnyilatkozási módja, másrészt a választói részvételi szándékokat erőteljesen befolyásoló és differenciáló faktor. E tényező súlyát és szerepét jól tükrözi az a tény, hogy az adott hatalmi-uralkodó rendszer teljesítményével elégedetlen állampolgárok jelentős része választói passzivitással, a részvételtől való elzárkózással jellemezhető. Történetesen abban az esetben is, ha az állampolgár egyébként erősen érdeklődik a politikai kérdések iránt és elvileg igényt tartana a politikai döntések valamint befolyásolására, tehát az aktív társadalmi-politikai cselekvésre.

A rendelkezésre álló kutatási adatok alapján a különböző hatóanyagok konfigurációját, egymásba kapcsolódását illetően megkockáztatható az a hipotézis, hogy a választói magatartást elsősorban és közvetlenül a politikai rendszer működésének és teljesítményének, a kormányzat, a parlament és a politikai pártok állampolgári minőségének jellege befolyásolja. Ha a társadalomban az tapasztalható, hogy az állampolgárok közvélekedését a demokratikus intézmények működésével és teljesítményével szembeni rögzült elégedetlenség uralja, akkor ennek egyenes következményeként számot kell vetni a választói passzivitás megnövekedésével, még abban az esetben is, ha történetesen az elégedetlen állampolgárok egyébként pozitívan ítélik meg a pluralista demokráciát mint társadalmi-politikai rendszert, s ennek megfelelően egyértelműen igénylik a parlamentáris demokráciát, a versengő többpártrendszert stb., illetve, ha az általános politikai magatartást nem a politikával szembeni passzivitás és közöny, hanem éppen a kifejezett és permanens érdeklődés, a tájékozódás és a részvétel, tehát a társadalmi folyamatok befolyásolásának igénye jellemzi.

Mindehhez hozzátartozik az a tapasztalat is, hogy az adott politikai rendszerben a választási részvételen kívül mennyiben nyílik mód az állampolgárok számára a hatalmi-politikai működés, a politikai döntések valamint befolyásolására. Ha az a tapasztalat rögzül – miként azt Magyarországon megfigyelhetjük –, hogy az állampolgárok abszolút többsége a részvétel, az állampolgári befolyásolás lehetőségét a nullával azonosnak minősíti, akkor ez a tapasztalat erőteljesen átsugározhat a részvételt illető állampolgári döntésre is. E rögzült passzivitás nehezen törhető át a választói jog négy évenként kínálgató gyakorlásával.

Ezen a ponton voltaképpen átfogó konzekvenciához érkezünk: a választói aktivitás és passzivitás állapota elsősorban a demokratikus létformák fejlettségének függvénye. Ha egy társadalomban fejletlen a kollektív cselekvés intézményrendszere, ha a korporációk, a mindennapi érdekkifejezés és érdekérvényesítés intézményei az állampolgárok lokális környezetében sem működnek kézzelfogható eredményességgel, ha az öntevékeny állampolgári kezdeményezések, a demokrácia ún. kis körei alig éledeznek, akkor voltaképpen olyan

situációról beszélhetünk, amely elsősorban a passzivitás kialakulásának és rögzülésének kedvez, amely tehát azt a tapasztalatot sugallja és rögzíti, hogy a társadalom egészétől elkülönült hatalmi-uralmi rendszer, és a döntést hozó hatalmi elit cselekvése állampolgári részvétellel számottevően nem befolyásolható.

A választói aktivitás-igény tehát rendkívül tág szociális mezőbe illeszkedik, amelyben az egyének társadalmi tapasztalatának és léthelyzetének szinte áttekinthetetlenül gazdag szövevénye működik. Úgy tűnik azonban, hogy az adott társadalmi szituációt jellemző hatalmi-politikai működés tapasztalatokon nyugvó állampolgári megítélése, tehát a rendszer teljesítményével való elégedettség vagy elégedetlenség minden más tényezőnél erőteljesebben befolyásolja a választói magatartást. Hazánkban az állampolgárok túlnyomó többsége a rendszerváltás eddigi menetének és történéseinek társadalmi és egyéni hatásait és következményeit egyaránt alapvetően negatívan ítéli meg, és e negatív hatásokat elsősorban a hatalmi elit, a politikai pártok, a parlament és a kormányzat teljesítményhiányával hozza összefüggésbe, tehát igazából a kormányzóképeség hiányát rója fel. Úgy tűnik, igen sokan mindaddig nem látják értelmét az aktív választói magatartásnak, amíg nem mutatkozik vonzó alternatíva a mostani kormányzó elittel, illetve az elit által képviselt programokkal szemben. Ebből az a hipotézis következik, hogy az aktivitás-igény elmúlt években tapasztalható csökkenése abban az esetben fordulna meg, ha a politikai cselekvők körében megjelenének olyan hiteles, új elitcsoportok, amelyek az állampolgárok többségének igényeivel és törekvéseivel megegyező programkínálatot és hiteles politikai személyiségeket tudnának felvonultatni. A mostani választék a vizsgálatokban tapasztaltaknál sokkal kedvezőbb részvételi szándékot aligha eredményezhet. Ajánlatos azonban tartózkodni az apodiktikus kijelentésektől, hiszen a nemzetközi kutatások egybehangzó tapasztalata szerint az állampolgárok választói magatartása nehezen prognosztizálható, s gyakorta megtörténik, hogy a bizonyosnak tűnő prognózisok is kudarcot szenvednek.

Az elemzésekből leszűrhető metodikai konklúzió lényege pedig az, hogy a választói magatartást szinte számbavehetetlenül sok tényező alakítja. A beható elemzés természetesen képet adhat az egyes hatótényezők relatív súlyáról, kapcsolódásuk típusos konfigurációiról, s ezáltal minden bizonnyal megalkotható a választói magatartás faktorainak olyan tipizálása, amely értelmezési keretül szolgálhat az empirikusan is megfigyelhető jelenségek leírásához.

A PÁRTPREFERENCIÁK NÉHÁNY VONÁSA

Bár a választópolgárok túlnyomó többsége a hazai pártok tevékenységét negatívan ítéli meg, hiszen a parlamenti pártok iránt a választóknak csupán mintegy 18 százaléka nyilvánít bizalmat, a negatív tapasztalatok azonban – úgy tűnik – még nem ásták alá a pluralista demokrácia egyik alapintézményének, a többpártrendszernek az állampolgári elfogadását. A helyzet paradoxnak nevezhető: miközben a választópolgárok döntő többsége (csaknem 80%-a) egyértelműen igenli a többpártrendszert, egyúttal szembetűnően negatívan vélekedik a hazai pártrendszer működéséről, a pártelitek teljesítményéről. Valójában a parlamenti pártok bizalmi tőkéje igen szegényesnek tűnik, amit az alábbi adatok érzékeltetnek.

5. táblázat

A parlamenti pártok állampolgári megítélése (százalékos megoszlás)

Egyértelműen negatív	37,5
Túlnyomóan negatív	41,2
Túlnyomóan pozitív	16,2
Egyértelműen pozitív	1,4

A túlnyomóan negatív társadalmi közvélekedés hátterét ezúttal behatóan nem elemezzük. Mindössze azokra az egybehangzó kutatási tapasztalatokra kell felhívni a figyelmet, melyek szerint a hatalomváltást követő időben szakadékszerű elkülönülés alakult ki a fent és a lent, a hatalom és az állampolgárok tömege között.

Amikor a már említett, évenként ismétlődő vizsgálat konzekvensen arról érdeklődött, hogy manapság a politikusok milyen mértékben törekednek az állampolgárok igényeinek és véleményének megismerésére, a vizsgálatba vontak alig több mint egyötöde ítélte elfogadhatónak a politikai elit érdekfeltáró, kapcsolatteremtő tevékenységét. A politikusok és a politika túlnyomóan negatív állampolgári megítélését a jelzett kutatás alábbi adatai érzékeltetik.

6. táblázat

A politikusok állampolgári megítélése

Állítások a politikusokról, a politikáról	Egyetértők aránya	
	1990	1992
1. A politikusokban nem szabad teljesen megbízni	64	80
2. A politikusokat csak akkor érdekli az emberek véleménye, ha már nagy a baj	66	67
3. A politikusok csak örülnek, ha az emberek nem szólnak bele az ország ügyeibe	60	72
4. Csak az politizál, aki karrierre törekszik	38	53
5. A pártok csak vezetőik érdekeit szolgálják	44	48
6. Az egyszerű emberek mindig ki vannak zárva a hatalomból	77	82
7. Jobb, ha az ember nem politizál	45	47

Forrás: Simon János: Állampolgár és politika viszonya Magyarországon a „melankolikus forradalom” alatt és után Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, MTA Szociológiai Kutató Intézete 1992. (Kézirat.)

A közölt adatok ismételten szemléltetik, hogy az állampolgárok többsége eleve fenntartásokkal, bizonyos előítéllettel szemléli a pártok és a politikai elit tevékenységét. A jelenség okainak és hátterének kielégítő feltárása további vizsgálódásokat igényel. Ezúttal mindössze az a megállapítás kockáztatható meg, hogy a társadalom általánosan kedvezőtlen közérzete, továbbá a demokratikus közhatalom intézményeinek működési zavarai önmagukban is indokolják az állampolgári elégedetlenséget és a politikusokkal szembeni negatív attitűdöket.

A pártokra vonatkozó értékítéletek azonban semmiképpen nem egyneműek. Az állampolgárok egyre határozottabb pártpreferenciákkal rendelkeznek, s ezért a pártokkal szembeni negatív attitűdök távolról sem azonos mértékben vonatkoznak az egyes pártokra. Igaz, a választók egynegyede lényegében azonosnak tekinti a parlamenti pártokat, nem érzékel lényegi különbségeket. Azonban a választópolgárok több mint kétharmada (71%-a) többé-kevésbé differenciáltan szemléli a pártstruktúrát és – határozott vagy elmosódó – különbségeket lát a versengő pártok között. A választói pártpreferenciákat a kérdőív egy hétfokozatú skálán mérte, ennek átlagértékei alapján a következő kép rajzolható.

7. táblázat

A parlamenti pártok rokonszenv-rangsora* (hétfokú skálán mérve)

	Átlag	N
1. Fidesz	4,9	1043
2. SZDSZ	3,7	995
3. MSZP	3,3	1005
4. KDNP	3,0	996
5. MDF	2,6	1028
6. FKgP	2,5	1029

* A rokonszenv-skálán a legalacsonyabb érték 1 (nem rokonszenves), a legmagasabb érték 7 (nagyon rokonszenves) volt.

A rokonszenv éppúgy lehet felszínes és szituatív kapcsolódás, mint elkötelezett és tartós kötődés a szimpatikusnak nyilvánított párthoz. A rokonszenv-skálából kirajzolódó kép tehát a versengő pártok potenciális szavazóbázisainak egymástól elütő méreteiről ad információkat. Nyilvánvaló, hogy a pártok választási esélye valamilyen mértékben függ a potenciális bázis méretétől (nagyságától), hiszen kézenfekvő, hogy a nagy méretű potenciális szavazóbázis elvileg esélyt jelent arra, hogy az adott párt nagyszámú szavazatot szerezzen. Világos az is, hogy a beszűkült szavazóbázis eleve csökkenti a választási esélyeket, tehát a szavazóbázis mérete sajátos esélysavokat jelöl ki a versengő pártok számára.

A feldolgozott empirikus adatok szerint a pártok abban a helyzetben vannak, hogy potenciális szavazóbázisuk jelentős része (45–75%-a) kettő vagy több párt között ingadozik. Az adott párthoz erősen kötődők aránya ugyanis jóval kisebb a rokonszenvet nyilvánítók körénél. Megválaszolhatatlan viszont az a kérdés, hogy a potenciális szavazóbázis méreteit tükröző rangsor egyáltalán alapot ad-e bármilyen prognosztikus kijelentésre a választások kimenetelét illetően. A szociológiai kutatásnak nem is erre a kérdésre kell elsősorban választ adnia, hanem arra, hogy adott társadalmi-politikai szituációban az egyes pártok esélyeit tükröző társadalmi támogatottság milyen szociológiai jellegzetességeket mutat. Ehhez azonban szemügyre kell venni, hogy bizonyos demográfiai és társadalmi változók mentén milyen jellegzetes különbségek rajzolhatók meg a pártok iránti szimpátia, illetve ellenszenv-nyilvánítások mentén. A következőkben néhány változó differenciáló hatását tekintjük át.

8.1. táblázat

*A parlamenti pártok iránti rokonszenv mértéke
néhány demográfiai-társadalmi csoportban (százalékos értékek)**

Demográfiai, társadalmi változók	Fidesz	SZDSZ	MSZP	KDNP	MDF	FKgP
1. Nemek						
– férfi	55,1	31,8	24,9	16,8	12,7	12,1
– nő	60,4	32,2	23,9	20,4	16,0	12,6
2. Település						
– főváros	53,2	40,7	31,2	15,0	19,1	6,0
– vidéki város	60,6	31,8	24,5	18,4	14,4	12,1
– község	52,7	28,0	20,5	18,3	12,6	15,0
3. Nemzedékek						
– 30 év alatt	73,8	39,4	18,0	11,2	12,9	9,0
– 30–39 év	68,0	41,1	24,4	14,3	11,5	12,4
– 40–49 év	62,8	34,3	26,8	18,6	15,3	10,4
– 50–59 év	55,9	28,4	29,6	18,5	14,1	15,9
– 60 fölött	37,6	19,9	22,8	23,6	18,0	14,2
4. Iskolázottság						
– 8 osztály alatt	29,4	18,5	14,4	22,6	12,3	15,1
– 8 osztály	56,5	29,0	22,2	18,4	13,2	16,3
– középiskola	67,4	38,5	27,3	12,6	15,3	7,8
– főiskola, egyetem	70,6	39,9	32,1	22,4	19,6	7,3
5. Társadalmi rétegek						
– vezető I.**	51,3	29,7	29,7	33,4	27,0	8,4
– vezető II.***	65,6	37,6	39,9	9,7	15,1	4,4
– értelmiségiek	71,1	42,2	31,1	21,1	16,6	12,1
– szellemi alkalm.	61,1	35,4	27,6	17,1	15,5	8,7
– szakmunkások	62,0	35,2	21,0	14,1	15,0	12,1
– egyéb fizikai	44,8	24,1	21,5	22,7	11,2	17,8

* A táblázatban feltüntetett százalékos értékek sem sor-, sem oszlopösszegüket tekintve nem egyenlőek 100-zal. Ennek oka a pártok közötti szimpátia-átfedés, vagyis hogy a megkérdezett egyének általában több (átlagosan 2–3) párt iránt nyilvánítottak rokonszenvet. Tehát pl. a „Nemek” kategória „nő” csoportjában a „Fidesz” oszlopban található 60,4-es érték azt jelenti, hogy a megkérdezett nők 60,4%-a találta rokonszenves pártjának a Fideszt.

** A kategória az országos főhatóságok, nagy szervezetek, országos hatáskörű intézmények első számú vezetőit és a helyettes vezetőket jelöli.

*** A kategória a megyei középszintű vezetőket, az országos szervek középvezetőit, továbbá a közepes méretű gazdasági szervezetek vezetőit jelöli.

A fent közölt adatok jól szemléltetik a parlamenti pártok potenciális szavazóbázisának szociológiai jellegzetességeit. Alkalmassint mutatják, hogy a pártok társadalmi támogatottságára vonatkozó közvélekedés, illetőleg a pártvezetők által megrajzolt társadalmi háttér távolról sem egyezik minden további nélkül az empirikus tényekkel. A Fideszt például szokásosan úgy aposztrofálják, mint elsősorban az ifjúság és a nagyszülők nemzedékének kedvelt pártja. Az utóbbi feltételezést a kutatási adatok éppenséggel cáfolják, hiszen a Fidesz támogatottsága a 60 éves és idősebb nemzedékek körében szembetűnően kisebb, mint a középgenerációkhoz tartozók esetében. Legendának bizonyul a Független Kisgazda Párt sokszor megrajzolt önképének az a jellegzetessége is, mely szerint ez a párt a magyar falu leginkább támogatott és a falu világába a legerőteljesebben beágyazott politikai képződménye. Egyébként a települési dimenzió azt tükrözi, hogy a parlamenti pártok többsége erősen főváros- és városcentrikus. Ez a minősítés az ellenzéki pártokra és az MDF-re egyaránt jellemző. Csupán a két legkisebb vonzerővel rendelkező parlamenti párt, az FKgP és a KDNP támogatottsága mutat a fentiekől némiképp eltérő trendet.

Érdekes fejleményekre utal a nemzedéki dimenzió mentén kirajzolódó kép. A két ellenzéki liberális párt, az SZDSZ és a Fidesz potenciális szavazóbázisa a fiatal korosztályok körében szignifikánsan nagyobb, mint az idősebb nemzedékekénél. Ugyanakkor a kormánypártok mindegyikének támogatottsága a magasabb életkori csoportokban erőteljesebb, míg az egyetlen baloldali párt, az MSZP elsősorban a középgeneráció támogatására tarthat igényt, s valamivel kisebb szimpátiát élvez a nagyszülők, illetve a fiatal nemzedék körében.

Jellegzetes kép rajzolódik ki az iskolázottsági szerkezet mentén. Az ellenzéki pártok szimpátia-támogatottsága az iskolázás növekedésével szinte egyenes arányban nő, és nagyjából hasonló trendet mutat az MDF potenciális szavazóbázisa is. Voltaképpen a kisgazdapárt az egyedüli, amelynek szavazóbázisa túlnyomóan az alacsony iskolázottságú társadalmi csoportokból rekrutálódik. Szembetűnő továbbá, hogy a legmagasabb képzettséggel rendelkező társadalmi csoportok erőteljes szelektív viszonyt alakítottak ki az ellenzéki, illetve a kormánypártokhoz, s az értelmiség körében az ellenzéki pártok támogatottsága egyértelműen fölülmúlja a kormánypártokét. Végeredményben a demográfiai-társadalmi változók mentén a pártok potenciális szavazóbázisának egymástól sokban elütő képe az alábbi adatokban igen pregnánsan rajzolódik ki.

8.2. táblázat

A parlamenti pártokkal rokonszenvezők támogatottságának összetétele néhány demográfiai-társadalmi változó mentén (százalékos megoszlás)

Demográfiai, társadalmi változók	Fidesz	SZDSZ	MSZP	KDNP	MDF	FKgP
1. Nemek						
– férfi	47,7	49,7	51,0	45,2	44,3	49,0
– nő	52,3	50,3	49,0	54,8	55,7	51,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2. Település						
– főváros	32,0	40,5	40,9	29,0	41,4	18,1
– vidéki város	36,4	31,6	32,2	35,6	31,3	36,6
– község	31,6	27,9	26,9	35,4	27,3	45,3
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
3. Nemzedékek						
– 30 év alatt	24,8	24,2	14,8	13,0	18,0	14,5
– 30–39 év	22,8	25,2	20,1	16,6	16,0	20,0
– 40–49 év	21,0	21,0	22,0	21,6	21,3	16,8
– 50–59 év	18,8	17,4	24,3	21,4	19,6	25,7
– 60 fölött	12,6	12,2	18,8	27,4	25,1	23,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
4. Iskolázottság						
– 8 osztály alatt	13,1	14,7	15,0	29,7	20,4	32,5
– 8 osztály	25,2	23,0	23,1	24,2	21,9	35,0
– középiskola	30,1	30,6	28,4	16,6	25,3	16,8
– főiskola, egyetem	31,6	31,7	33,5	29,5	32,4	15,7
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
5. Társadalmi rétegek						
– vezető I.*	14,4	14,5	17,4	28,3	26,9	13,2
– vezető II.**	18,4	18,4	23,4	8,2	15,0	6,9
– értelmiségiek	20,0	20,7	18,2	17,9	16,5	19,1
– szellemi alkalm.	17,2	17,4	16,1	14,5	15,4	13,7
– szakmunkások	17,4	17,2	12,3	11,9	15,0	19,1
– egyéb fizikai	12,6	11,8	12,6	19,2	11,2	28,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* A kategória az országos főhatóságok, nagy szervezetek, országos hatáskörű intézmények első számú vezetőit és a helyettes vezetőket jelöli.

** A kategória a megyei középszintű vezetőket, az országos szervek középvezetőit, továbbá a közepes méretű gazdasági szervezetek vezetőit jelöli.

A táblázat adatai azt a korábban már közölt empirikus tényt támasztják alá, hogy a választópolgárok többsége ma már különbséget tesz a pártok között és többé-kevésbé körvonalazott pártpreferenciákat alakított ki.

A választópolgárok pártokhoz való viszonyát azonban túlnyomóan a gyenge kötések jellemzik. Ezt tükrözik azok az adatok is, amelyek arra vetnek fényt, hogy az egyes pártokkal rokonszenvezők milyen arányban szavaznának az általuk preferált pártra.

9. táblázat

*A rokonszenves pártra szavazók aránya
az adott párttal rokonszenvezők százalékában*

	Az adott párttal rokonszenvezők aránya a vizsgált mintában	A rokonszenves pártra szavazók aránya
Fidesz	58,1	54,3
FKgP	12,4	35,9
MSZP	24,2	34,1
MDF	14,6	31,4
SZDSZ	32,2	25,1
KDNP	17,7	22,7

Miként a közölt adatokból látható, a parlamenti pártok problémája nem csupán az, hogy többségük a választópolgárok kis részének rokonszenvét tudta csak elnyerni, hanem talán még inkább az, hogy a szimpatizálók túlnyomó többsége a szavazásnál cserben hagyja a szimpatikusnak minősített pártot. A potenciális szavazóbázis tehát képlékeny és jórészt kiszámíthatatlan orientációkkal jellemezhető, s a legtöbb párt – a kutatás tanúsága szerint – messze van attól, hogy a potenciális szavazóbázis többségét biztos szavazóként magához kösse. A parlamenti pártok jó esetben a szimpatizánsok egyharmadának szavazatára számíthatnak, ami egyrészt arra utal, hogy a pártok vonzereje a szimpatizánsok körében is halványnak bizonyul. Másfelől arra ösztönöz, hogy a pártok megkíséreljenek javítani jelenlegi pozíciójukon és potenciális szavazóbázisuk többségének gyenge kötését megpróbálják erős kötéssé formálni. Ám az ingadozó szavazók meghódítása erős konkurenciaharcot tételez fel. Így a pártok arra kényszerülnek, hogy a választási küzdelemben kiélezett harci formákat vessenek be, főként akkor, ha nem rendelkeznek olyan programkínálattal, amely megkülönböztetetten vonzó a szavazópolgárok számára, illetve, ha a politikusi kínálat a választásokat megelőzően nem dúsul fel hitelképes, új személyiségekkel. Mindenesetre a kutatásból kirajzolódó kép a potenciális szavazóbázisok átfedései és a gyenge kötések dominanciája miatt kiélezett konkurenciaharcot sejtet, és pedig nem csupán az ellenzék és a kormányzó pártok között, hanem a kormányzópártokon belül, a két liberális párt között, illetve az

egyetlen baloldali orientációjú párt és az összes többi parlamenti párt között.

A várható fejleményekről közelebbi képet kapunk, ha megvizsgáljuk, hogy az egyes pártok potenciális szavazótáborra milyen más párttal vagy pártokkal szimpatizál. A szimpátia-kapcsolódásokat az alábbi táblázat adatai érzékeltetik.

10. táblázat

A parlamenti pártok szavazóbázisainak kölcsönös rokonszenv választásai

	Fidesz	SZDSZ	MSZP	KDNP	MDF	FKgP
Fidesz	–	83,1	70,5	51,1	31,0	44,2
SZDSZ	47,8	–	56,4	31,8	26,2	28,6
MSZP	30,8	36,7	–	18,2	12,0	16,7
KDNP	14,9	26,8	13,0	–	66,6	46,6
MDF	13,5	22,6	14,3	44,8	–	27,9
FKgP	11,8	18,2	11,7	33,4	23,7	–

Az oszlopok adatai mutatják, hogy egy párt szavazói milyen mértékben nyilvánítanak rokonszenvet más pártok iránt. Tehát pl. a Fideszre szavazók 47,8 százaléka érez rokonszenvet az SZDSZ-szel, 30,8 százaléka az MSZP-vel, 14,9 százaléka a KDNP-vel stb.

A szimpátia-kapcsolatok jellegzetes vonása, hogy elsősorban az ellenzék és a kormánypártok dichotómiája mentén sűrűsödnek. Szembetűnő, hogy mind az ellenzéki pártok, mind a kormánypártok potenciális szavazóbázisa elsősorban „saját körön belül” nyilvánít szimpátia-vonzalmakat. Egy további jellegzetesség az, hogy a szimpátia-választások egyik körön belül sem teljesen szimmetrikusak. Az SZDSZ szavazótáborának nagy része a Fidesz-szel is erősen szimpatizál, ugyanakkor a Fidesz potenciális szavazótáborának kevesebb mint a fele tartja az SZDSZ-t erősen vonzónak. Hasonló aszimmetria figyelhető meg az MSZP szavazótábor esetében is. Hiszen az MSZP szavazóinak több mint kétharmada erősen preferálja a Fideszt, több mint fele az SZDSZ-t, ugyanakkor az említett két párt szavazóbázisának csak körülbelül egyharmada tartja vonzónak az MSZP-t. Az adatok arra engednek következtetni, hogy erős szimpátia-kapcsolat a két liberális párt szavazóbázisát sem kapcsolja egybe, pontosabban a Fidesz szavazótáborának többsége távolságtartó az SZDSZ-hez való viszonyában is. Az MSZP a liberális pártok potenciális szavazóinak körében általában kevésbé vonzó, bár valamivel magasabbra értékelt, mint a kormánykoalíció pártjai. Az viszont egyértelmű, hogy az ellenzéki pártok egymás között is aszimmetrikus szimpátia-rendszerében cezúra létezik a kormányzópártokat illetően. Ugyanakkor ez a viszony fordított is, hiszen a kormányzópártok szavazóbázisának többsége negatívan ítéli meg az ellenzéki pártokat, ám a Fidesz esetében azt tapasztaljuk, hogy a Kereszténydemokrata Néppárt szavazóbázisának többsége, a kisgazdapárt szavazóinak pedig csaknem fele a Fidesz-szel is szimpatizál. Más a helyzet az SZDSZ és az

MSZP esetében. E két párt – kiváltképp az MSZP – kevésbé vonzó a kormányzó pártok szimpatizánsainak körében.

A parlamenti pártok potenciális szavazóbázisainak, szimpatizánsainak kölcsönös szimpátia-választásai más dimenzióban is figyelemre méltóak. Voltaképpen a kölcsönös rokonszenv-választások és főként azok erőteljes szóródása arra enged következtetni, hogy a potenciális szavazóbázisok szociológiai jellegzetessége nem csupán az, hogy általában az adott párt és a szimpatizánsok kapcsolatát a gyenge kötések jellemzik, hanem az is, hogy a választópolgárok rokonszenv-választásait nem az egyes pártok programja, politikai irányvonala vagy ideológiája határozza meg elsősorban, hanem – feltehetőleg – érzelmi motívumok, a pártokat képviselő személyek iránti szimpátia, illetve olyan motívumok, amelyek nem írhatók le a racionális választás kategóriájával. A további kutatások egyik feladata éppen az lehet, hogy megbízható ismereteket szerezzenek a pártokhoz fűződő rokonszenv-választások indítékrendszeréről, a pártkötődés motívumairól és mélységéről.

Valamelyes információt a rokonszenv-választások szubjektív indítékairól az általunk elemzett kutatás is szolgáltat. Kiderül például, hogy a választópolgárok vallási beállítódása, s az ezzel összefüggő világnézeti orientációk érezhetően befolyásolják a rokonszenv-választásokat.

11. táblázat

A pártok iránti rokonszenv a vallásos, illetve nem-vallásos választópolgárok körében (százalékos megoszlás)

	Fidesz	SZDSZ	MSZP	KDNP	MDF	FKgP
Hithű, egyházhű elkötelezettségűek	39,9	20,7	10,9	37,7	24,9	30,0
Vallásosak a maguk módján	56,6	31,8	24,1	18,5	15,6	14,4
Bizonytalanok	62,9	41,9	24,3	14,7	18,0	13,2
Nem vallásosak	71,8	39,9	32,0	4,5	6,2	6,7

A társadalom vallási-világnézeti tagoltsága igen erőteljesen befolyásolja a pártok iránti állampolgári vonzalmakat. Az adatokból egyértelműen megállapítható, hogy a kormánykoalíció pártjai a hithű, egyházhű, vallásos állampolgárok körében jóval nagyobb támogatásra számíthatnak, mint a valláshoz nem kötődők vagy a gyenge vallási kötődéssel jellemezhető állampolgárok csoportjában. Ugyanakkor az ellenzéki pártok mindegyike növekvő szimpátiát élvez az olyan állampolgári csoportok körében, amelyek gyengén vagy egyáltalán nem kötődnek vallási-világnézeti ideológiához. E változó vizsgálata mentén ismételtelen olyan kérdésre bukkantunk, amelynek empirikus bemérése és további beható elemzése a jövőben elvégzendő kutatási feladat.

ROKONSZENV ÉS SZAVAZÓI TÁMOGATÁS

Az eddigiekben a szimpátia-választásra épülő pártpreferenciákat igyekeztünk a rendelkezésre álló empirikus ismeretek alapján bemutatni. Kézenfekvő azonban, hogy a szimpátia-alapú pártpreferenciák önmagukban nem adnak választ számos olyan kérdésre, amely a szavazói magatartással, vagy azt is mondhatnánk, a választásban megnyilvánuló pártpreferenciákkal függ össze. A rokonszenv-bázis vizsgálata a pártok szempontjából elsősorban azért fontos, mert egyfelől fényt vet a potenciális szavazóbázis méreteire és szociológiai jellegzetességeire, másfelől tájékozathat arról is, hogy az egyes pártokkal szimpatizáló állampolgárok milyen mértékben kötődnek a számukra vonzó párthoz vagy pártokhoz. A valószínű választói pártpreferencia azonban a szavazói elkötelezettségben nyilvánul meg, s igazából akkor válik konkrétá és a pártok sorsát meghatározóvá, amikor a választópolgárok a szavazóurnákhoz járulnak. Nyilvánvaló tehát, hogy semmiféle kutatás nem adhat abszolút egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy az adott párttal rokonszenvező állampolgárok a választások konkrét szituációjában milyen arányban szavaznak a rokonszenvesnek minősített pártra.

Az esélyek mérlegelésében segíthet, ha szemügyre vesszük, hogy a választópolgárok fiktív választási szituációban „leadott” szavazatai milyen mértékben esnek egybe a pártok iránti rokonszenv-megnyilatkozásokkal. A továbbiakban ezt az összefüggést elemezzük, tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy a választópolgár, amennyiben most kellene szavazóként döntenie, miképpen voksolna. Korábban már utaltunk rá, hogy a szavazásban megnyilvánuló preferenciák és a rokonszenv-választások között szembetűnő eltérések tapasztalhatók. Az alábbi (12.) táblázat ezt az összefüggést két adatsor egybevetésével szemlélteti. A táblázat első oszlopa azt tükrözi, hogy a rokonszenv-választások alapján miként alakul a parlamenti pártok kedveltségi rangsora, a második oszlop pedig arról ad képet, hogy a feltételezett választási szituációban az állampolgárok milyen aránya szavazna a szóban forgó pártokra.

12. táblázat

A parlamenti pártok rangsora a választók rokonszenve, illetve szavazói magatartása alapján (százalékos megoszlás)

A pártok megnevezése	Rokonszenv-rangsor	Szavazatok szerinti rangsor
Fidesz	58,1	34,6
SZDSZ	32,2	9,6
MSZP	24,2	10,3
KDNP	17,7	5,0
MDF	14,6	5,9
FKgP	12,4	6,4

Újólág látható, amit egyébként korábban már elemeztünk: a pártokat övező rokonszenv-támogatás mérete távolról sem ad okot messzemenő konzekvenciák levonására. A szavazatok szerinti rangsor szembe-tűnően más, mint a rokonszenv-nyilvánításból kirajzolódó kép. E két rangsor különbsége egyébként arra is utal, hogy az egyes pártok szavazatszerző képessége mennyire felett vagy feletlen, s a választópolgárok rokonszenv-támogatásából adódó esélyeket egy adott időpontban milyen mértékben képesek szavazatokra váltani. A két rangsor tehát nem prognózis értékű, nem a parlamenti választások kimenetelére kíván valaminő jóslatot előlegezni, hanem azt a viszonyt tárja fel, amely a pártpreferenciák két típusa között empirikusan is megragadható. Nevezetesen arról van szó, hogy a meglehetősen diffúz rokonszenv-kapcsolatokból kirajzolódó támogatottság és a szavazói döntésekre vonatkozó, pontosabban a szavazói döntésekben megnyilvánuló állampolgári magatartás semmiképpen nem esik egybe. Ezért metodikai szempontból nagyon is kérdéses az olyan vizsgálatok tudományos értéke, amelyek kizárólag egy fiktív, feltételezett választási szituációhoz kötött szavazói viselkedés alapján kívánják a pártpreferenciák aktuális képét megrajzolni. Ez a leszűkített kiindulópont nem teszi lehetővé az egyik alapvetőnek tűnő összefüggés mérle-gelését, tudniillik azt, hogy a versengő pártok küzdelmében időről időre miként változik, hogyan strukturálódik át a rokonszenvben megnyil-vánuló pártpreferenciák rendszere, és ehhez képest miként módosul a még mindig fiktív, de egyúttal már konkrétan behatárolt (hiszen egy valamely pártra kizárólagosan irányuló) választói preferencia. Min-denetre számunkra úgy tűnik, hogy a pártpreferenciák valamennyire is megbízható elemzéséhez a választói magatartás eme két típusát egymásra vonatkoztatottan kell szemügyre venni.

Mindemellett a képet tovább színezi, hogy a fiktív szituációhoz kötődő szavazói magatartás mögött a részvételi szándék éppúgy meghúzódhat, mint a választói részvételtől való elzárkózás. Távolról sem közömbös tehát, hogy a pártok milyen mértékben számíthatnak olyan szavazói támogatásra, amely a választásokon való részvétel szándékával párosul. Ha az empirikus felvétel rendelkezésünkre álló

adatait ebből a szempontból közelítjük meg, akkor azt tapasztaljuk, hogy a parlamenti pártok választói támogatása a stabil részvételi szándékot nyilvánító választópolgárok körében igen nagy eltéréseket mutat. A 13. táblázat arról közöl adatokat, hogy a részvételi szándékot nyilvánító állampolgárok csoportjától a lehetséges szavazatok milyen arányára számíthatnának az egyes parlamenti pártok.

13. táblázat

A parlamenti pártok szavazói támogatottságának mértéke a választópolgárok részvételi szándéka szerint (százalékos megoszlás)

	Részt venne-e a parlamenti választásokon			
	elhatározott szándéka	valószínűleg igen	valószínűleg nem	egyértelműen nem
MDF	72,5	13,0	7,2	7,3
SZDSZ	63,4	18,8	8,0	8,9
FKgP	61,3	20,0	4,0	13,3
MSZP	76,7	6,7	3,3	13,3
Fidesz	60,0	20,0	7,7	11,4
KDNP	58,6	12,1	8,6	19,0
A minta egésze	56,5	15,4	7,2	20,0

A táblázat adatai jól szemléltetik, hogy a pártok a szavazói támogatást igen különböző arányban remélhetik attól a választói csoporttól, amely a legnagyobb valószínűséggel résztvevője lesz a következő országgyűlési választásoknak. Mindez a pártokat arra készítheti, hogy növeljék erőfeszítéseiket a választópolgárok minél nagyobb részvétele érdekében. Ez az adatok tanúsága szerint elsősorban négy parlamenti pártnak elemi érdeke, hiszen szavazóiknak mintegy két-ötöde a bizonytalan vagy elzárkózó választók kategóriáiból rekrutálódik. Valójában a minél teljesebb részvételhez valamennyi pártnak jól belátható érdeke fűződik, azoknak is, melyeknek szavazótábor a az átlagosnál nagyobb részvételi szándékot nyilvánít (MSZP, MDF). Másfelől arra lehet törekedni, hogy a pártok a határozott részvételi szándékkal jellemezhető állampolgárok körében növeljék befolyásukat, s ezáltal ériék el a statisztikai esélyek teljesülését.

A PÁRTVÁLASZTÁS HÁTTERE ÉS MOTÍVUMAI

A választásban megnyilvánuló pártpreferenciák háttérének, motívumrendszerének felderítése a lehető legbonyolultabb feladat. Az elvégzett és általunk elemzett empirikus vizsgálat bizonyos összefüggésekre ugyan fényt vet, a pártválasztások okainak és motívumainak kielégítő magyarázatát azonban nem teszi lehetővé. Szembetűnő például, hogy a társadalmi-politikai értékek, irányultságok a különböző pártok választóköreit tekintve jórészt homogének, ezért a pártpre-

ferenciákat az ideológiát és/vagy az értékírányultságot illető különbségekkel kevésbé lehet kapcsolatba hozni. Ezt illusztrálandó, bemutattuk a parlamenti pártok választótáborának szembetűnően hasonló értékelő viszonyát néhány alapértékhez.

14. táblázat

*Néhány társadalmi érték preferálása
a parlamenti pártok választóinak körében (indexpontok*)*

Az értékek megnevezése	Fidesz	SZDSZ	MSZP	KDNP	MDF	FKgP
1. Nyugodt, kiegyensúlyozott élet	88,6	84,8	85,1	94,7	82,6	94,7
2. Általános munkalehetőség	87,4	79,5	88,4	91,2	81,2	90,7
3. Tanulás, művelődés lehetősége	83,2	71,4	82,5	78,9	73,9	77,3
4. Egyenlő esélyek, egyenlőség	53,7	44,6	51,2	47,4	46,4	52,0
5. Mérsékelt anyagi különbségek	40,9	32,1	44,6	40,4	31,9	50,7
6. Szabad véleménynyilvánítás	76,5	68,8	76,9	66,7	73,9	74,7
7. Az államtól független magánélet	69,1	55,4	76,9	63,2	58,0	63,2
8. Közügyekben való részvétel lehetősége	74,5	70,6	67,8	56,1	66,7	56,1
9. Szabad szervezkedés lehetősége	51,5	48,2	56,2	49,1	42,0	53,5
10. Állampolgári jogvédelem, ne legyen kiszolgáltatottság	79,7	68,8	82,6	77,2	63,8	68,0

* A táblázat adatai azt mutatják, milyen mértékben tartja az adott értéket fontosnak. 0 – egyáltalán nem, 100 – teljes mértékben.

Bár az értékek preferálásában megfigyelhetők bizonyos különbségek, alapvetően az értékstruktúrákat azonos vonások uralják. Valamennyi párt szavazóbázisa kitüntetetten preferálja az egzisztenciális és anyagi értékeket, csaknem hasonló mértékben nagyra értékeli a demokratikus szabadságjogokat, ugyanakkor az előbbiektől jóval kisebb vonzereje van az egyenlőség-értékeknek, továbbá a közügyekben való részvétel és a szervezkedés lehetőségének. E struktúrán belül érzékelhető orientációs különbségek is vannak a pártok választóbázisai között, ezek azonban nem olyan mérvűek, hogy magyarázatul szolgálhatnának a pártok közötti választás okainak megértéséhez. Megkockáztatható olyan értelmezés is, miszerint a pártok választóbázisát alkotó állampolgári körök voltaképpen az alapvető társadalmi értékek tekintetében már kialakították a maguk konszenzusát, legfeljebb a pártvezetők nem hajlandók erről tudomást venni, s a politikai tagoltságot olyanképpen értelmezik, mintha a társadalomban is a szélsőséges pluralizmus mozzanatai dominálnának. Az értékpreferenciákból tehát az a konzekvencia vonható le, hogy a választópolgárok – pártpreferenciáiktól függetlenül – lényegében azonos módon ítélik

meg a társadalomban érvényesítendő és kívánatos értékrendet, tehát a pártválasztást elsősorban nem az értékirányultságok eltérései motiválják. A fenti képet azonban némiképp árnyalja a következő táblázat.

15. táblázat

A demokratikus kormányzás szükségességének állampolgári értékelése a parlamenti pártok szavazóbázisa szerint

Parlamenti pártok szavazóbázisai	Milyen kormányzás jobb		
	demokratikus	nem demokratikus	nincs vélemény
MDF	60,9	18,8	20,3
SZDSZ	70,5	20,5	8,9
FKgP	68,1	13,9	18,1
MSZP	69,7	20,2	10,1
Fidesz	66,3	19,0	14,7
KDNP	56,9	25,9	17,2
A minta egésze:	62,1	19,4	18,5

A táblázat jól tükrözi, hogy a demokratikus kormányzás szükségességének és célszerűségének állampolgári értékelése a pártok szavazóbázisa mentén számottevő különbségeket is mutat, hiszen például a kereszténydemokrata szavazókat ebből a szempontból nehéz lenne összetéveszteni a szabaddemokraták táborának vélekedésével. Szembetűnő az is, hogy a demokratikus kormányzást explicite is elutasító szavazók a kereszténydemokraták táborában találhatók a legnagyobb arányban. Mindenképp figyelemreméltó, hogy a választópolgárok mintegy egyötöde előnyben részesítené a nem demokratikus kormányzást a demokratikussal szemben, illetve, hogy a szavazópolgárok további egyötödének igazából nincs kialakult véleménye a demokratikus kormányzás társadalmi szükségességéről. A pártok választóbázisainak e kérdés kapcsán kimutatható különbségei jelentősek ugyan, nem biztos azonban, hogy szignifikánsan összefüggenek a pártok által követett politikai célokkal vagy éppenséggel a pártok politikai irányvonalával. Ismét meg kell kockáztatni azt a feltevést, hogy a választópolgárok beállítódása vagy vélekedése a demokratikus kormányzati formák szükségességéről és célszerűségéről differenciált képet mutat ugyan, e differenciáltság azonban nincs közvetlen összefüggésben a szavazóbázisok pártok szerinti elrendeződésével.

A képet még tovább árnyalhatjuk, ha megvizsgáljuk, hogy miként viszonyulnak a pártok szavazóbázisai a diktatórikus kormányzati módszerekhez.

16. táblázat

A diktatórikus kormányzati módszerek választói minősítése a pártok szavazóbázisa szerint (az „igen” választ adók száma százalékban kifejezve)

Helyesli-e	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	Fidesz	KDNP
1. karhatalom bevetését	11,5	11,6	14,6	11,6	11,9	15,5
2. az engedetlenek (lázadók) büntetését	62,4	62,1	73,3	74,1	62,2	70,7
3. tüntetések betiltását	10,1	4,5	13,3	5,9	5,2	6,9
4. sztrájk ellen katonaság bevetését	4,3	3,6	6,7	3,3	2,7	0,0

A szavazóbázisok vélekedésében ezúttal sem fedezhetünk fel markáns különbségeket. Valójában a diktatórikus hatalmi eszközök alkalmazásának megítélésében a parlamenti pártok szavazóbázisainak véleménye jobbra egybeesik. Ilyen módon a társadalmi értékekre és a hatalmi eszközökre vonatkozó állampolgári vélekedések a párttagolódások mentén nem mutatnak olyan jellegzetes különbségeket, amelyek magyarázatul szolgálhatnának a pártkötődések motívumairól, az egyébként meglehetősen tagolt pártpreferenciákról.

Az államszocializmus megítélése

A közvéleménykutatások egybehangzó tapasztalata szerint az állampolgárok szemében felértékelődött a szocialista múlt. A kérdés számunkra az, hogy e globális megállapítás mögött vajon meghúzódik-e a pártpreferenciák mentén differenciálódó értékelés, avagy a különböző pártok szavazóbázisai e tekintetben is nagyjából homogén képet mutatnak. Az 1992-es év végét jellemző állapotokat az alábbi empirikus adatok érzékeltetik.

17. táblázat

Az államszocializmus (a Kádár-korszak) átfogó értékelése a parlamenti pártok szavazóbázisa szerint (az egyetértő válaszok száma százalékban)

Mi jellemezte a Kádár-korszakot?	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	Fidesz	KDNP	A minta egésze
1. Az ország gazdaságilag fejlődött	53,6	72,3	78,4	90,1	74,3	77,2	76,1
2. Az emberek jobban éltek	76,8	83,0	89,0	92,5	86,1	89,7	85,9
3. Jelentős társadalmi fejlődés volt	51,5	69,6	68,9	82,6	70,1	63,2	68,3
4. Rend és béke volt	58,8	72,3	76,7	83,5	73,4	68,4	73,6
5. Nagy volt az elnyomás	63,8	46,4	48,6	24,2	34,3	38,6	37,4
6. Nem oldották meg a társadalmi problémákat	37,7	32,1	32,4	15,7	25,3	24,6	25,5
7. Hiányzott a szabadság	66,7	61,6	66,2	30,0	48,8	59,6	49,1

Az adatokból kirajzolódó kép igen nagy tarkaságot mutat. Miközben a Kádár-korszak államszocializmusát a parlamenti pártok választóbázisai az anyagi-gazdasági dimenziók mentén túlnyomóan pozitívan ítélik meg, a demokrácia és a szabadság szempontjából jórészt negatívan vélekednek. E kettősség – az MSZP támogatóit kivéve – valamennyi parlamenti párt szavazóbázisát jellemzi. E mögött azonban jelentős különbségek húzódnak meg. A koalíciós pártokat tekintve szembevetendő, hogy az MDF szimpatizánsai minden tekintetben negatívabb képet alkotnak az államszocialista múlttól, mint a kereszténydemokratákhoz vagy a kisgazdákhoz vonzó szavazók. Amíg például az MDF támogatóinak alig több mint fele vélekedik úgy, hogy az elmúlt évtizedekben az ország gazdaságilag fejlődött, ez az arány a kereszténydemokraták és a kisgazdák szavazóinak körében egyaránt négyötödre tehető. Hasonló különbségeket fedezhetünk fel akkor is, ha a táblázatban szereplő további itemeket vesszük szemügyre. Nem állíthatjuk tehát, hogy a koalíciós pártok szavazói általában azonos módon értékelik a letűnt államszocialista rendszert. Valójában az értékelő viszonyt az említett pártok szavazóbázisai tekintetében erőteljesen eltérő vonások uralják. Ha egybevetjük a két liberális ellenzéki párt szavazóinak értékítéletét, az egyező vonások túlsúlyát állapíthatjuk meg azzal a különbséggel, hogy a politikai demokrácia meglétének vagy hiányának megítélésében a Fidesz szavazói jóval enyhébben ítélik meg a Kádár-korszakot, mint az SZDSZ-szimpatizánsok. Az MSZP szavazóbázisának felfogása szembevetően elütő jellegzetességeket mutat. Az értékelés koherens, hiszen az említett párt potenciális támogatói a kádári államszocializmust mind gazdasági, mind politikai tekintetben túlnyomóan pozitívan minősítik, tehát

sem a szabadság hiányát, sem a diktatórikus vonások létezését a többség nem ismeri el. Az itt kirajzolódó kép azt mutatja, hogy az MSZP-t elsősorban azok preferálják, akik az államszocializmus elmúlt évtizedeit minden tekintetben túlnyomóan pozitívan ítélik meg, míg a többi pártot preferáló választók többsége nagyon is határozottan felrója a szabadság hiányát, az elnyomást, tehát a politikai rendszer diktatórikus vonásait. Ez utóbbi megítélésében a pártok választóbázisai között további különbségek rajzolódnak ki. Az MDF-szimpatizánusok túlnyomó többsége a kádári államszocializmust szigorúan diktatórikus rendszerként ítéli meg, míg az összes többi parlamenti pártot támogató választók többsége ezt az értékelést nem osztja. Ugyanakkor igen nagy a felfogásbeli homogenitás a tekintben, hogy a kádári államszocializmust képesnek ítélték-e a társadalmi problémák megoldására, s az ország jelentős társadalmi fejlődésének biztosítására.

Az államszocializmushoz fűződő értékelő viszony valamelyest magyarázza a kialakult pártpreferenciákat. A múltértékelés azonban nem csupán eltérő jellegzetességeket mutat, hanem igen nagy egyezés is felfedezhető a különböző pártokat preferáló állampolgárok államszocializmusra vonatkozó értékelésében.

A rendszerváltás kormányának megítélése

Közismert, hogy Kelet-Európában egyedül Magyarországon népszerűbb a rendszerváltozást megelőző kormány, mint a jelenlegi. Ez önmagában is igen nagy tehertételt jelent a demokratikusan megválasztott kormányzat számára. Ráadásul az a tendencia érvényesül, hogy miközben a hatalomváltást követően a Németh-kormány folyamatosan felértékelődik, a jelenlegi kormányzat népszerűsége és társadalmi támogatottsága szembetűnően csökken. 1990-ben például az Antall-kormány népszerűségi mutatója egy tízfokú skálán 3,76 pont volt, a megelőző Németh-kormányé pedig 4,82. A választást követő két esztendő elteltével az Antall-kormány értékelése negatívan változott (3,11), a Németh-kormány azonban jelentősen felértékelődött (5,36 pont). A kérdés számunkra most az, hogy az empirikus kutatásokból kirajzolódó globális tendenciák miként érintik a pártpreferenciákat. Vizsgáljuk meg az erre vonatkozó empirikus adatokat.

18. táblázat

*A kormány iránti bizalom alakulása
a parlamenti pártok szavazóinak körében
(a válaszok száma százalékban kifejezve)*

A kormány iránti bizalom mértéke	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	Fidesz	KDNP	A minta egésze
Egyáltalán nem bízik	14,5	39,3	26,7	54,6	44,5	17,6	40,9
Túlnyomóan nem	34,8	54,5	53,3	39,5	47,3	62,1	45,2
Túlnyomóan igen	24,6	4,5	12,0	3,4	5,2	15,5	12,9
Teljes mértékben bízik	26,1	1,8	5,3	0,8	1,5	5,2	0,5

Miként látható, a pártpreferenciák értékelhetően összefüggenek a kormány tevékenységének és teljesítményének állampolgári megítélésével. Ebben a kérdésben a parlamenti és az ellenzéki pártok szavazóbázisainak álláspontja egyaránt bizonyos változatosságot mutat. Másrészt a kormány bizalmi tőkéje a kormánykoalícióhoz tartozó pártok szavazóinak körében is szegényes, hiszen a kormány tevékenységével túlnyomóan elégedetlenek aránya a kereszténydemokrata és a kisgazda szavazóbázis esetében is jóval meghaladja az 50 százalékot, de elégedetlenséget nyilvánít az MDF potenciális választóinak csaknem fele is. Ha tehát a kormány tevékenysége, irányvonala és főként teljesítménye változatlan marad, a koalíciós pártoknak számot kell vetniük a szavazók további jelentős mérvű elpártolásával. A táblázat jól érzékelteti azt is, hogy a választópolgárokat a pártpreferenciák tekintetében nagymértékben befolyásolta a kormánypolitikával és a kormány működésével való egyértelmű elégedetlenség. Hiszen az ellenzéki pártok szavazótáborának több mint 90 százaléka egyértelműen elégedetlen a kormányzat irányvonalával. Úgy tűnik tehát, hogy a szavazói magatartásban megnyilvánuló pártpreferenciák egyik jelentős differenciáló faktora a kormány tevékenységének és irányvonalának állampolgári megítélése. Éppen ezért indokolt szemügyre venni, vajon milyen igényeket támasztanak a kormányzattal szemben a választópolgárok, továbbá, hogy az egyes pártok szavazóbázisainak kormányval szembeni igényeiben milyen különbségek fedezhetők fel.

19. táblázat

A kormánnyal szembeni igények a pártok szavazóbázisai szerint*

A kormányzattal szembeni állampolgári igények	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	Fidesz	KDNP	A minta egésze
Gondoskodjon a teljes foglalkoztatás feltételeiről	98,9	86,2	79,4	82,4	89,1	92,1	88,9
Gondoskodjon a munkanélküliekről	91,3	93,8	77,2	92,0	89,2	98,0	89,8
Gondoskodjon az állampolgárok egészségügyi ellátásáról	97,3	93,3	96,0	100,0	92,5	100,0	95,1
Gondoskodjon az idősekről, a nyugdíjasokról	100,0	98,3	94,9	98,9	98,6	100,0	98,7
Csökkentse a jövedelmi különbségeket	83,4	77,0	95,0	60,5	66,3	79,9	73,5

* A táblázat adatai az egyetértés mértékét fejezik ki, az adatok százalékként értendők. Teljes mértékben egyetért = 100

Miként látható, a választópolgárok kormányzattal szembeni magatartását paternalista várakozások uralják. Aligha kérdéses, hogy mindez önmagában is elégedetlenséget gerjeszt. Más kérdés, hogy a kormányzati tevékenységgel szembeni elégedetlenség nem csupán a túlfeszített igények szükségszerű hatása és következménye. Az elégedetlenség háttérében meghúzódik az a felfogás is, hogy a kormány igen alacsony teljesítményt produkál, és nem tud eleget tenni azoknak a feladatoknak, amelyek a rendszerváltozás mostani szakaszában a kormányzati tevékenységre hárulnak. A kormányzat elsősorban ezért veszítette el a demokratikus fordulat adományának tekinthető bizalmi tőke nagy részét. Bizonyos az is, hogy az állampolgárok többségének paternalisztikus beállítottsága és az ebből fakadó irreális várakozások a következő kormányzat életét is megkeseríthetik. E tekintetben ugyanis az ellenzéki és kormánypártok szavazóbázisának magatartása szinte teljes azonosságot mutat. Ennélfogva egy liberális színezetű kormányzatnak is szembe kellene néznie a választópolgárok irreális várakozásaival, illetve számot kellene vetnie az ebből adódó, nehezen leküzdhető kollíziókkal.

Politikai radikalizálódás és pártpreferenciák

A magyar politikai közgondolkodásban széles körben elterjedt vélekedés, hogy a mértékletesség és a higgadság két olyan politikai erény, amely önmagában is erősen befolyásolja egy adott politikai szereplő – személyiség vagy szervezet – iránti rokonszenv alakulását. Sőt, e vélekedések szerint bizonyos situációkban e két erénynek akár döntő szerepe is lehet. Szemléletes példája volt e vélekedés politikai

akcióban való megnyilvánulásának, hogy az MDF az első szabad választások küzdelmei során „nyugodt erő”-ként aposztrofálta magát. Az empirikus felvételek eredményei azt mutatják, hogy ez a vélekedés valóban nem alaptalan. A pártok rokonszenv-megítélését tekintve mind a hat parlamenti pártra nézve általános érvényű, hogy a pártok politikájának az állampolgárok által megítélt változása – radikalizálódása, illetve mérséklődése – komoly mértékben befolyásolja a pártpreferenciák alakulását. A rokonszenvskálák adataiból megrajzolt görbék markáns eltérést mutatnak aszerint, hogy a pártok radikalizálódását a társadalmi közvélemény miként ítéli meg. Ez mind a hat parlamenti párt megítélésére egységesen vonatkozik, de egy adott párt iránti rokonszenv számottevően nő az állampolgárok körében akkor, ha a párt politikai megnyilvánulásait inkább a mérsékletesség jellemzi, ugyanakkor egyértelműen csökken, ha a illető párt radikalizálódik. A pártok vonzereje és a pártokat jellemző politizálási tendenciák megítélése – a mérsékeltesség–radikalizmus értékpár mentén – egyértelműen arra mutat, hogy az állampolgárok a politikai szereplőknél a radikalizmussal szemben a mértékletes-mérsékelt politikai magatartást preferálják. Ezt az összefüggést az alábbi empirikus adatok érzékeltetik.

20. táblázat

A mérsékeltesség–radikalizálódás hatása a választói pártpreferenciákra a parlamenti pártok esetében*

	A párt iránti rokonszenv azok körében, akik szerint a párt	
	radikalizálódott	mérséklődött
MDF	2,16	3,02
SZDSZ	3,33	4,10
Fidesz	4,37	5,33
FKgP	2,23	3,08
KDNP	2,33	2,99

* A táblázatban közölt értékek hétfokú skála adataiból számított, súlyozott átlagok.

POLITIKAI TAGOLTSÁG ÉS PÁRTPREFERENCIÁK

Köztudott, hogy egy demokratikus társadalom politikai tagoltsága és pártrendszere között szoros összefüggés és kölcsönhatás áll fenn. Ha a politikai szerkezet történetesen erősen tagolt, ha ún. többszűcsű képződményt alkot, akkor két eset lehetséges: a politikai tagoltság és a kialakult pártszerkezet megfelel egymásnak, mert a többszűcsű politikai tagoltságot multipoláris pártrendszer képezi le. Megtörténhet azonban, hogy a politikai tagoltság és a pártrendszer adott típusa nem fedi egymást. Például a multipoláris pártszerkezet mögött kétpólusú vagy éppenséggel egyszűcsű politikai tagoltság létezik, s a szélsőbal,

balközép, centrum, jobbközép, szélsőjobb stb. pártstruktúra nem épül vele adekvát politikai tagoltságra. Természetesen más konfigurációjú kollíziók is lehetségesek az állampolgári orientációra épülő tagoltság és az adott pártrendszer között. Ilyenkor két eset lehetséges: hosszabb távon a pártrendszernek szükségképpen igazodnia kell a politikai tagoltság tényeihez, avagy a pártoknak magát az állampolgári-politikai orientációt kell megváltoztatniuk. A két szerkezet között azonban tartósan nem állhat fenn kardinalis eltérés, hiszen ez bizonyos pártoknak a politikai mezőről való kiszorulását eredményezi. Elméletileg az imént említett mindkét mozgásirány elképzelhető. A gyakorlatban az állampolgári orientációk változékonysága, illetve a kollektív cselekvők (pártok) hatóereje dönti el a politikai mezőben érvényesülő alternatívák kimenetelét. A végső döntés valaminő összhang kialakításában mindenképpen a választók oldalán van. Hiszen a pártok politikai súlya, a hatalom megszerzésének esélye, a koalícióképeség stb. egyértelműen a választói támogatás függvénye. Ezért megkülönböztetett figyelmet érdemel, hogy az állampolgári orientációkra alapuló politikai tagoltság és a pártok öndefiníciója, még inkább valóságos politikai irányvonala mennyiben esik egybe, illetve milyen eltéréseket mutat.

A társadalom politikai tagoltságának felderítése a választópolgárok attitűdjének, beállítódásának, a politikai cselekvés indítékainak kielégítő megismerése roppant nagyigényű feladat. Bonyolult képződményről van szó, amit a kutatásban lehetetlen teljeskörűen átfogni. Empirikus megközelítésben használhatónak tűnik az a megoldás, amikor az állampolgárok a pártokat megnyilatkozásaik és cselekedeteik alapján egy lineáris politikai mezőn, az ún. bal–jobb skálán helyezik el. E skála – a nemzetközi kutatások egybehangzó tapasztalata szerint – nagymértékben segíti a választópolgárokat és a kollektív cselekvőket abban, hogy eligazodjanak a politikai pártok között, illetve, hogy a pártok politikai karakterét ilyen leegyszerűsített módon határozzák meg, s ezáltal a versengő pártokat politikai értelemben megkülönböztessék egymástól. Az ún. bal–jobb skála azonban alkalmas az állampolgárok politikai tagoltságának értékelésére is, feltéve, hogy az egyének valamelyest körvonalazható politikai irányultsággal rendelkeznek, s ennek alapján képesek magukat elhelyezni a politikai mezőben. Természetesen ez a módszer nem nyújt minden tekintetben kielégítő információt sem a párttagoltságról, sem az állampolgárok politikai orientációjáról és pártokhoz való viszonyáról. Sok más dimenzióval együtt azonban hasznos szolgálatot tehet az empirikus kutatásban a pártok és állampolgárok közötti viszonyoknak, a pártpreferenciáknak a megértéséhez, a pártok állampolgári támogatottságának jelenidejű és prognosztikai jellegű minősítéséhez.

Ha a hazai pártrendszert és a választók politikai orientációit a bal–jobb skála dimenziójában vizsgáljuk, mindenekelőtt azt tapasztaljuk, hogy a választópolgárok egyre növekvő aránya képes az önbesorolás útján elhelyezni magát a bal–jobb kontinuumon. E növekvő

arány feltehetőleg az állampolgárok politikai tájékozottságának és tájékozódóképességének növekedésével, a politikai rendszer változásának hatásaival függ össze. Amíg például 1989-ben a választópolgároknak csak mintegy 68 százaléka vállalkozott az önbesorolásra, ez az arány az elmúlt esztendő végén 85 százalékra növekedett. Mindezt úgy értelmezhetjük, hogy a pluralista demokrácia gyakorlati működése, illetve annak hatásai és következményei jól érzékelhetők a politikai kultúrában, egyrészt oly módon, hogy a társadalmat alkotó egyének a korábbinál jóval inkább képesek önmagukat elhelyezni a tagolt politikai mezőben, másrészt úgy is, hogy egyre inkább különbséget tesznek a politikai cselekvők, a pártok között, és részben függetlenül attól, hogy a pártok milyen politikai önképet deklarálnak, az állampolgárok sajátos tapasztalataik és ismereteik alapján szuverén módon is elhelyezik a kollektív cselekvőket a politikai palettán.

21. táblázat

A választók önbesorolása, illetve a parlamenti pártok elhelyezése a politikai mezőben a tízfokú bal–jobb skála szerint*

	A parlamenti pártok politikai karaktere a választók megítélése szerint					nincs véle- mény, nincs válasz	átlagok a tíz- fokú skálán
	szélső bal	bal- közép	centrum	jobb- közép	szélső jobb		
MDF	3,9	7,7	18,3	25,0	17,5	27,6	6,72
SZDSZ	5,2	16,0	28,6	15,6	4,5	30,1	5,41
FKgP	5,5	8,7	15,2	22,6	17,8	30,2	6,63
MSZP	27,9	27,8	12,0	3,3	1,3	27,7	3,27
Fidesz	9,4	1,4	33,0	10,9	5,5	26,8	5,14
KDNP	2,6	8,9	25,6	20,6	11,5	30,8	6,34
Választók átlaga	5,1	17,1	52,2	6,8	2,3	16,5	4,94

* A tízfokú bal–jobb skála felosztása: 1, 2 – szélsőbal; 3, 4 – balközép; 5, 6 – centrum; 7, 8 – jobbközép; 9, 10 – szélsőjobb

Az állampolgárok önbesorolásának alapvető jellegzetessége egyértelműen az, hogy sem a jobb, sem pedig a baloldalhoz nem sorolják magukat, hanem kifejezetten a centrumban helyezkednek el. Ennek megfelelően az ún. egycsúszú politikai tagoltság képe rajzolódik ki, amikor a választópolgárok elsőprő többsége nemcsak a bal–jobb szélsőségektől tartja távol magát, de kevésbé azonosul a balközép vagy jobbközép orientációval is. E két utóbbi kategóriát tekintve a balközép orientáció szembevetően nagyobb mértékben van jelen a magyar társadalomban az állampolgárok öndefiníciója szerint, mint a jobbközép irányzat. Hasonló a helyzet a két szélsőséget tekintve is, azzal a különbséggel, hogy a szélsőségek az állampolgári politikai

orientációban az arányokat tekintve is extremitásnak minősülnek (5,1 illetve 2,3 százalék).

Ami a pártok besorolását illeti, szembetűnő, hogy kifejezetten centumpártként a parlamenti pártok közül egyiket sem definiálják az állampolgárok. A centrum jelző a választópolgárok vélekedése szerint leginkább a két liberális pártot, továbbá a KDNP-t illeti meg, ám az említett esetekben is csupán a választók egynegyede-egyharmada hajlik arra, hogy az említett pártok politikai karakterét a centumpárt-jellegben jelölje meg. Nyilvánvaló az is, hogy a választók túlnyomó többsége az MSZP-t elsősorban baloldali pártként definiálja és a centrumtól jobbra csupán elenyésző százalék helyezi el.

A kormánypártok, amelyek egyébként centrum-, illetve jobbközép pártként definiálják magukat, a választók megítélése szerint sem az egyik, sem a másik öndefiníció választói visszaigazolására nem tarthatnak igényt. Az MDF-et és az FKGP-t a választópolgárok elsősorban jobboldali pártként definiálják, ráadásul igen sokan e két pártnak szélsőjobboldali jelleget tulajdonítanak. Némiképp kedvezőbb a megítélése a kereszténydemokratáknak, mert e pártot a választók elsősorban centrum-, illetve jobbközép pártként definiálják, ám sokan vélnek e pártnál szélsőjobbra jellemző orientációkat is felfedezni.

Az átlagok egyébként világosan tükrözik, hogy a kormánypártok túlnyomóan jobboldali pártok minősülnek, jöllehet a választók mintegy egytizede baloldali jellegzetességeket is felfedezni vél a kormánypártok politikai irányvonalában vagy magatartásában. Megjegyzendő továbbá, hogy a két liberális pártot a választók el nem hanyagolható százaléka kifejezetten baloldali pártként definiálja, ami mögött túlnyomóan a szociális érzékenység feltételezése húzódik meg. Nagy kérdés, hogy mi történik akkor, ha a választópolgároknak ez a feltételezése e pártok politikai magatartásában nem igazolódik.

Ha a politikai pártok karakterének választói megítélését a személyes önbesoroláson alapuló politikai tagoltsággal vetjük egybe, akkor a két szerkezet leginkább elgondolkodtató ellentmondására bukkanunk. Nevezetesen arról van szó, hogy az önbesoroláson alapuló politikai orientációk egyértelműen egy ún. egycsúcsú politikai szerkezetet rajzolnak ki, ugyanakkor a magyar pártstruktúra mindenképp hárompólusúnak tűnik a pártok politikai karakterének választói megítélése szerint is. Nevezetesen a kormányzópártok egyértelműen jobboldali és jobbra tolódó pártok, a két ellenzéki liberális párt esetében a centrum és a baloldali jelleg dominál, az MSZP viszont egyértelműen a politikai skála baloldalán helyezkedik el. Ennélfogva megállapíthatjuk, hogy a választók bal–jobb önbesorolása és a pártstruktúra között ellentmondás feszül. Ez az ellentmondás elsősorban a kormánykoalíció pártjai számára okozhat kiélezett és nehezen feloldható problémákat, hiszen azokban a mezőkben, ahová a választópolgárok ezeket a pártokat sorolják, nagyon kevés választópolgár jelenik meg. Így megalapozottan kijelenthető, hogy ezen pártok választói bázisa – többek között éppen a jobbratolódás miatt –

vészesen megcsappant, és e pártok a választói orientációkat tekintve kiüresedett térbe kerültek. E helyzetből elvileg két módon lehetne kijutniuk. Egyfelől akkor, ha a választók politikai orientációi jelentősen átstrukturálódnának, ha tehát a politikai tagoltságot erőteljes jobbrtolódás jellemezné. Másfelől az ellentmondás feloldásának leginkább reális módja az lehetne, ha az említett pártok politikai irányvonalában orientációs irányváltás következne be, és a szélsőjobb, illetve a jobbközép pozícióból a centrum felé húzódnának, tekintve, hogy a jobboldali orientáció a választópolgároknak mindössze 9 százalékát jellemzi.

Ezek után vizsgáljuk meg azt a gyakorta vitatott kérdést, hogy a bal–jobb skálán mért állampolgári önbesorolásnak, illetve a pártok hasonló alapú állampolgári definiálásának van-e valamilyen jelentősége a pártok állampolgári támogatottsága szempontjából. Mászóval, milyen jelentőséggel bír az állampolgárok bal–jobb skála szerinti önbesorolása a pártok szavazói támogatása szempontjából, vagyis valóban inkább arra a pártra szavaznak-e, amely megítélésük szerint velük azonos politikai orientációt képvisel. Az alábbiakban ezt az összefüggést vesszük kissé tüzetesebben szemügyre.

Elsőként a parlamenti pártok szavazóbázisainak összetételét vizsgáljuk a választók politikai orientációi szerint.

22. táblázat

A parlamenti pártok szavazóinak összetétele a bal–jobb skálán mért választói orientációk szerint (tízfokú bal–jobb skála súlyozott átlagai)

FKgP	5,75
MDF	5,56
KDNP	5,47
SZDSZ	5,11
Fidesz	4,91
MSZP	3,86

Ha a tízfokú bal–jobb skála adatainak fenti átlagait egybevetjük a hat párt politikai karakterére vonatkozó minősítések átlagával (lásd 21. táblázat), akkor azt tapasztaljuk, hogy a két táblázat pontátlagai között szembevető különbség áll fenn. A közölt empirikus adatokból levonható következtetés lényege az, hogy valamennyi parlamenti pártnak a centrum felé kell húzódnia, ha a választásban megnyilvánuló támogatottság mostani szintjét megőrizni, illetve növelni kívánja. Ez érthető, hiszen az egycsúcsú politikai tagoltságból az következik, hogy a választópolgárok túlnyomó többsége a centrumban helyezkedik el, s ennek megfelelően a pártok most is a centrumorientációval jellemezhető szavazópolgároktól remélhetik voksaiknak túlnyomó részét. Kivételt csupán az MSZP jelent, hiszen itt olyan baloldali pártról van szó, amely a választópolgárok egyötödét meghaladó politikai orientációs bázisra támaszkodhat. Ennek megfelelően a

baloldali szavazatok megnyerésével az MSZP már erős és koalícióképes politikai erővé válhat. Nem reménytelen azonban az MSZP számára a centrumszavazatok egy részének megszerzése sem, hiszen ma is az a helyzet, hogy a párt választói támogatottságának több mint egyharmada a centruból érkezik. Mindenesetre tény, hogy jobbfelé egyik pártnak sem érdeke elmozdulni, illetve, hogy a jobboldali orientáció mielőbbi megváltoztatása a korábban már említett pártok számára egyenesen létkérdésnek tekinthető.

A fentiekben rajzolt képet teszi teljesebbé a következő (23.) táblázat, amely bemutatja, hogy a parlamenti pártok szavazóiknak milyen arányát remélhetik a különböző politikai orientációval jellemezhető állampolgári csoportokból.

23. táblázat

A parlamenti pártok választói támogatottságának mértéke a bal–jobb skála szerinti orientációs csoportokban (százalékos megoszlás)

	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	Fidesz	KDNP	egyéb pártok	összesen
szélsőbal	5,0	4,0	0,8	39,0	30,0	0,8	20,9	100,0
balközép	3,3	11,0	4,0	21,0	34,0	3,0	24,7	100,0
centrum	6,5	11,8	6,0	7,1	38,0	6,1	26,5	100,0
jobbközép	18,6	13,0	12,0	8,0	28,0	9,0	12,0	100,0
szélsőjobb	1,8	1,8	28,0	0,0	28,0	9,0	31,4	100,0

Miként látható, a baloldali szavazatokon jelenleg elsősorban két parlamenti párt, az MSZP és a Fidesz, továbbá a talán még színre sem lépett más pártok osztozkodnak. A nagy konkurens azonban az MSZP számára kétségkívül a Fidesz, amely csaknem olyan arányát szerezne meg a baloldali szavazatoknak, mint az MSZP. Némiképp meglepő, hogy az SZDSZ az imént említett két párttal nincs igazi konkurenciaharcban a baloldali szavazatokért. Ugyanakkor a kormánypártok a baloldali szavazatok csupán néhány százalékának megszerzésében reménykedhetnek, s tulajdonképpen azt lehet megállapítani, hogy esélytelenek a baloldali szavazatok megszerzéséért folytatott harcban. A választások kimenetele szempontjából kardinális kérdés, hogy miként alakul az MSZP és a Fidesz konkurenciaharca a baloldalon, illetve, hogy a jelenleg várakozó állásponton lévő baloldali orientációjú szavazók végül is melyik pártra adják voksukat. Amennyiben például a választópolgárok számára tudatosodik, hogy a Fidesz elhatárolja magát a baloldaltól, akkor a baloldali orientációjú választók köréből jelentős mennyiségű szavazatot veszthet.

Miként a 23. táblázatból kitűnik, a centruban elhelyezkedő állampolgárok támogatása elsősorban a Fideszre irányul. Valójában a centrumszavazatokért folyó versenyben valamennyi párt a Fidesz konkurense, hiszen szavazatokat elsősorban ettől a párttól, továbbá a jelenleg önmagukat még el nem kötelezett centrumszavazók mintegy

egynegyedétől lehet megszerezni. A többi párt a centrumszavazatok oly kis arányával számolhat, hogy a kiélezett konkurenciaharc teljesen elkerülhetetlennek tűnik, főként, ha szem előtt tarjuk, hogy a választópolgárok túlnyomó többsége a centrumba helyezte magát.

Ami a jobbközép és szélsőjobb orientációjú választópolgárok szavazatainak megoszlását illeti, e tekintetben a parlamenti pártok és a Fidesz konkurenciaharca várható. Az MSZP nyilvánvalóan kívül marad ezen a küzdelmen, az SZDSZ-nek viszont erős érdeke fűződik ahhoz, hogy a jobbközép támogatottság mai szintjét megőrizze. Miután a jobbközép szavazók aránya meglehetősen alacsony (nem egészen 7%), az öldöklő küzdelem ebben az orientációs csoportban különösebben nagy szavazatszerzéssel nem kecsegtet. Ez ismételten megerősíti, hogy a kiélezett csata a centrumban, továbbá a baloldalon várható. A centrumszavazatok megszerzéséért azonban csakis egyenlőtlen küzdelem folyhat, hiszen a koalíciós pártok oly mértékben sodródtak jobbra, hogy a rendelkezésre álló nem túl hosszú időben aligha sikerül olyan politikai irányváltást végrehajtani, amely a választók számára is meggyőzőnek bizonyul. Ily módon a centrumszavazatok megszerzésére elsősorban a liberális pártok, továbbá az MSZP pályázhat nagyobb eséllyel. Az utóbbi párt erejét minden bizonnyal lefoglalja a balközép szavazatok megszerzéséért folytatott verseny, figyelembe véve a balközép orientációjú szavazópolgárok jelentékeny arányát, továbbá azt, hogy baloldali orientációjú esélyes pártként egyedül az MSZP jöhet számításba. Mindezek alapján az prognosztizálható, hogy az MSZP elsősorban a balközép szavazatok megszerzéséért indulhat igen jó eséllyel, ám jelentős számú szavazatot elsősorban a Fidesztől hódíthat el. A két párt kiélezett ütközése a balközép mezőben elkerülhetetlennek tűnik. Nem feladatunk azonban jóslásokba bocsátkozni a máris hevesen folyó versengés kimenetelét illetően. Az előzőekben közölt rövid fejtegetéssel csupán azt kívántuk illusztrálni, hogy – többek között – miként alkalmazható a bal–jobb skála a politikai tagoltság dinamikájának vizsgálatánál, a várható fejlemények számbavételekor. Egyúttal ide kívánczik egy rövid metodikai megjegyzés: az empirikus vizsgálati adatok elemzése nem igazolja a bal–jobb skála alkalmazásával összefüggő szkeptikus megjegyzéseket. Az elemzés alapján határozottan úgy tűnik számunkra, hogy a politikai tagoltság bizonyos jellegzetességeinek megismerésére, illetve még inkább a politikai tagoltság és a pártpreferencia összefüggéseinek vizsgálatára ez az eljárás mindenképpen alkalmas. Pontos és részletes elemzéssel szignifikáns összefüggések tárhatók fel, amelyek a pártpreferenciák elemzésében figyelemreméltó információkkal gazdagíthatják a politika dinamikus világról alkotott képünket.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a rendelkezésre álló empirikus felvételek egyelőre nem teszik lehetővé a hazai választási rendszer relatíve önálló hatásainak bemérését. Nem vetnek fényt arra ugyanis, hogy az egyéni és listás rendszer kombinációja mily mértékben modifikálja a pártok választási esélyeit. Számos jel alapján arra következtethetünk, hogy a pártok rokonszenvrangsorát erőteljesen átrajzolná az egyéni választókerületek sajátos preferenciáinak figyelembevétele. Erről a hatásról azonban jelenleg semmiféle megbízható ismerettel nem rendelkezünk. Így a pártok választási esélyeinek mérlegelése nagyon is ingatag információs bázisra épül, hiszen manapság az országos listákra épülő választási rendszer fiktív szituációját szimulálják a vizsgálatok. Ráadásul szegényesek az ismeretek a pártpreferenciák motívumairól, a pártkötődések háttéréről és mélységéről is. Mindez több mint elégséges ok arra, hogy a kutató óvakodjon a tetszetős, ám nagyon is ingatag alapokra épülő prognózisok szaporításától. Valójában az esélyek bemérése olyan kutatásokat igényelne, amelyek a hazai választási rendszer relatíve önálló, az esélyeket erőteljesen alakító hatásainak számbavételét és mérlegelését, továbbá a pártkötődések indítékrendszerének beható megismerését is lehetővé teszik.

